

Faşizm mi, Rabiizm mi?

Sungur Savran

Bugün Türkiye’de yaşanmakta olan çarpıcı sürecin önümüze getirip koyduğu en önemli **teorik** mesele şudur: Tayyip Erdoğan’ın adım adım kurmaya giriştiği rejim, despotizm ve baskıcılık bakımından en ileri biçimini aldığı anda faşizm olarak mı nitelenmelidir yoksa başka bir şekilde mi?

Bu meselenin neden önemli olduğuna değinmeden önce, okurun dikkatini, sorumuzu belirli bir çerçeve içinde sınırlamış olduğumuz noktasına çekmek uygun olacaktır: Erdoğan’ın tek adama yaslanan, iktidarın parçalılığını bütünüyle ortadan kaldıran, denge ve fren mekanizmalarını reddeden, kuralsız bir baskıyı hâkim kılan, her türlü muhalefeti susturan, hatta ezen bir rejime son derecede yatkın olduğu açıktır. Ama bugün yürümekte olduğu yolda başarıya ulaşsa bile, uluslararası ve ülke içi güç dengelerinden doğan tehditler dolayısıyla ve/veya aşırı risk almaktan kaçınma kaygısıyla bu dinamiği sonuna kadar götürmeyebilir ya da götürmeyebilir. Biz bu dinamiğin son haddine ulaştığı durumda kurulacak yeni rejime faşizm teşhisinin konulmasının doğru olup olmadığını tartışmak istiyoruz.

Sorunun bu tarzda sınırlanması boşuna değil. İlkın, Türkiye solunun geniş kesimleri, içinde yaşadığımız anda, artık tamamlanmış bir süreç imişçesine Türkiye’nin rejimini “faşist”, Tayyip Erdoğan’ı ise “diktatör” olarak niteliyor. Mazur görülsün, bu, sosyal bilimin ve Marksizmin bir karikatürüdür. Bugünkü rejim elbette her geçen gün daha fazla burjuva demokrasisinin Türkiye’de var

olan silik gölgesinin bile dışına taşmaya yöneliyor, ama bunu tarihin gördüğü en baskıcı rejimlerden biri olan faşizm ile kıyaslamak gülünç olur. İşin bu yanını tartışmaya bile gerek görmüyoruz.

İkincisi, içinde bulunduğumuz dinamik süreç belirli bir noktaya ulaştığında durabilir ya da durdurulabilir. Erdoğan o aşamada amaçladığı sonuçlardan önemli bir kısmına ulaşmış olabilir, ama daha ileri gitme olanağını bulamayabilir. O durumda da “faşist” nitelenmesi, aynen bugünkü gibi, rejimin somut karakteristikleri açısından abes durabilir. Biz her iki durumu da dışarıda bırakarak, bugünkü sürecin dinamikleri bütünüyle gerçekleştiği takdirde ortaya çıkacak rejimin faşist olarak nitelenmesinin doğru olup olmayacağını tartışmak istiyoruz. Demek ki, bizim bu yazıda cevap vermek istediğimiz yalın soru, gelecekle ilgili. Türkiye’nin bir baskı rejimine, bir istibdad dönemine doğru yürüdüğü gözle görünür hale geldiğine göre, **kurulacak rejim faşist bir rejim karakteri mi taşıyacaktır yoksa başka türlü mü nitelenmelidir?**

Aşağıda ileri sürülecek argümanların daha berrak olması için şimdiden bu sorulara cevabımızın bir ilk özetini verelim. Türkiye solu “faşizm” kavramını her türlü baskı rejimini toptan niteleyen genel ve soyut bir kavram olarak kullanmaktadır. Bu kullanım doğru değildir. Modern çağın tarihinde faşizm, baskı rejimleri arasında bazı özellikleriyle diğerlerinden keskin biçimde ayrılır. Bu rejimleri birbiriyle karıştırmak, gerçek dünyada olan biteni anlamak ve **siyasi mücadelede doğru hattı belirleyebilmek** bakımından ciddi sakıncalar içerir. Türkiye’de AKP’nin adım adım ilerlediği yolun, faşizmin iktidara doğru yürümesiyle bazı ortak yanları olduğu doğrudur. Ama belirleyici özellikleri bakımından Erdoğan ve AKP’nin planları faşizmden köklü farklılıklar gösterir. AKP’nin kurmaya yöneldiği istibdad rejimi temelde son derecede “yerli”dir; İslam âleminin modern dünya sistemi içindeki konumunun ve Türkiye’nin bunun içindeki yerinin ürünüdür. Bunun kavranması, hem AKP düzeninin çelişkilerinin, hem de üzerine gidilmesi gereken zaafplarının daha doğru anlaşılması demektir. Öyleyse, bir yandan, yükselmekte olan tehlikenin faşizmle ortak yanlar taşıdığını bilmek ve faşizmin tarihinden dersler çıkarmak gerekir. Ama öte yandan yükselen rejimin faşizmden ciddi birtakım farklar içerdiğini, İslam dünyasına özgü yanları olduğunu anlamak, buradan hareketle kurulmakta olan rejimin zaafplarını ve çelişkilerini keşfetmeye çalışmak, mücadelenin çıkarları açısından büyük önem taşır.

Şimdiden belirtelim: Olağanüstü rejimlerin adlandırılmasında muhafazakârlık ve geçmişi tekrarlama eğilimi bizce doğru değildir. İslam dünyasının siyasi olgularını Batı dünyasında yaşananlarla özdeşleştirmek ise solun kendi toplumunun bazı güçlü eğilim ve kalıplarını gözden kaçırmasının devamı anlamına gelmektedir. Batı’nın deneyiminden öğrenelim. Ama buranın tarihinin onun tekrarı olmadığını bilelim.

1. Gezi'den sonra Türkiye

Faşizm üzerine teorik bir tartışmaya girişmeden önce Türkiye’de ne olup bittiğini paniğe ve sansasyona kapılmadan, soğukkanlı biçimde ve tüm boyutlarıyla anlamamız gerekir. Bizim *Devrimci Marksizm* dışında bir dizi yayında, özellikle *Gerçek* gazetesi ve sitesinde olaylar geliştikçe sığağı sığağına yaptığımız yorumları bilenler, gelişmekte olan sürece nasıl baktığımızı hatırlayacaktır. Ama *Devrimci Marksizm* okurunun bu yorumları izlediğini varsayamayız. Ayrıca, AKP iktidarının Gezi ile başlayan halk isyanına kadar hangi tarihi ve güncel dinamikler temelinde gelişmiş olduğunu teorik olarak derinlemesine analiz etmiş-tik.¹ Şimdi (bu satırlar yazılırken) Gezi’nin hemen hemen günü gününe üçüncü yıldönümünde bu analizi günümüze kadar getirmek kendi başına da önemlidir. Yani bu yazı aynı zamanda sözü edilen yazının devamıdır, güncelleştirilmesidir.

Ana tezimizi yalın biçimde ifade ederek başlayalım: Gezi ile başlayan halk isyanı, Tayyip Erdoğan ve AKP iktidarı için bir dönüm noktası olmuştur. Erdoğan açısından bu olay ciddi bir yenilgidir. Bu, ilk bakışta, tuhaf bir yargı gibi görünebilir. Sonuç olarak halk isyanı mevzilerinden kovulmuş, forumlara sığınmak zorunda kalmış, Eylül ayında son kez parladıktan sonra da sönümlenmiştir. Yani halk isyanı kazanmamıştır ki, Erdoğan yenilmiş olsun, denilebilir. Düzen karşıtı büyük halk hareketlerinin sonuçları, bir spor müsabakası gibi basit bir biçimde “yendi” ya da “yenildi” gibi değerlendirilemez. Bazen yenilen karşısındaki gücün de yenilmesine kapıyı açabilir. Doğrudur, Gezi sonrası halk isyanı, toplumsal mücadelelerde bir epizot, bir merhale olarak ele alındığında kendisi kazanamamıştır. Ama etkileri, Erdoğan’a ciddi bir yenilgi yaşatmaya ve Türkiye’de siyasi konjonktörü köklü biçimde değiştirmeye yetmiştir.

Halk isyanının başarıları arasında elbette ilk akla gelecek olan, Taksim Gezi Parkı’na ilişkin planların hiç olmazsa üç sene boyunca rafa kalkmasını sağlamış olması olacaktır. Ama bu, aşırı İstanbul merkezli ve aşırı dar bir bakış açısı olur. Halk isyanı başka çok önemli sonuçlar da doğurmuştur. Birincisi, Türkiye’ye bir isyan ve ayaklanma ruhu getirmiştir. Sadece yıllardır, hatta onyıllardır çok politikleşmiş olan Kürt toplumuna değil. İlk bakışta kolay fark edilememekle birlikte işçi hareketine de. Türkiye son üç yılda üç büyük kitlesel mücadele yaşamıştır. Gezi’den bir yıl sonra 6-12 Ekim Kobani (Kobanê) serhildanı, Gezi’ye Kürt halkının olumlu cevabı gibidir. İşçi sınıfı ise 2015 Mayıs-Haziran aylarında Bursa’dan Türkiye’nin büyük sanayi merkezlerine dalga dalga yayılan ve on binlerce işçinin katıldığı bir fiili (yer yer işgalli) metal grevi yaşamıştır. Kürtler isyana durmak için Gezi’den öğrenmek zorunda değildi elbette. Ama işçi sınıfının hem Greif örneğinde, hem de fiili metal grevinde 2013 halk isyanının en karakteristik sloganı olan “Bu daha başlangıç, mücadeleye devam!” sloganını

1 Sungur Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, Neşecan Balkan/Erol Balkan/Ahmet Öncü (haz.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014.

benimsemesi, Gezi'nin Türkiye'ye bir isyan ruhu getirmiş olduğu önermemize açıklık getiren bir olgudur.

İkincisi, Gezi ile başlayan halk isyanı bütün siyasi ve sosyal saflaşmayı alt-üst etmiştir. Bu dönemde Erdoğan gücünün doruğundadır. 2010 anayasa referandumunu bütün siyasi hayatı boyunca elde ettiği en yüksek oy oranıyla (yüzde 58) kazandıktan sonra, 2002'de yüzde 32, 2007'de ise yüzde 46,5 olan oy oranını 2011 seçimlerinde yüzde 49,5'e çıkararak yeni bir zafer daha elde etmiştir. Solun naif unsurlarını kandırma dönemi böylece sona ermiştir. Bu yüzden, Erdoğan gerçek yüzünü ortaya çıkararak Taksim'i 1 Mayıs'a yeniden kapatmıştır. İşte bu ortamda Gezi ile başlayan halk isyanı mavi gökte çakan bir şimşek gibi Erdoğan'ın başına inmiş, ona çok ciddi bir yenilgi yaşatmıştır. Gezi, hâkim sınıf güçlerinin önemli bölümünün Erdoğan'ın etrafını boşaltmasıyla sonuçlanmıştır. Evet, doğrudur, AKP'nin 2013'e dek gizli koalisyon ortağı gibi çalışmış olan Fethullah Gülen ile arası bir süredir yavaş yavaş soğuyordu. 2010 Mayıs sonu yaşanan Mavi Marmara, iki müttefiki karşı karşıya getirdi. Gülen İsrail'den izin alınması gerektiğini belirterek bu alanda İslamcı blokta bir çatlağın ilk işaretini verdi. Bunu Erdoğan'ın dershanelere karşı atağı izledi. Ama 2013 sonuna dek AKP ile cemaat işbirliği yapmaya devam etti. Örneğin AKP'nin sandıkta en yüksek oranda oy aldığı (yüzde 58) 2010 anayasa referandumu (12 Eylül) Mavi Marmara'dan sonradır. Bu sonuca, solda "yetmez ama evet"çilerin siyasi hasma altın tepsi içinde sunduğu desteğin etkisi dışında, cemaatin MHP'nin altını oyan yaklaşımının da büyük katkıda bulunduğu biliniyor. Aynen AKP'nin o güne kadar genel seçimlerde en yüksek oy oranına (yüzde 49,5) kavuştuğu 2011 seçimleri gibi. İki ortak ancak Gezi'den sonra kopuşmaya gidecektir. 17-25 Aralık 2013 yolsuzluk hamlesi, AKP ile cemaati baş düşman haline getirmiştir. Buna paralel olarak ABD, AB, liberaller ve sol liberaller de AKP'den büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bu olguları birçok yazımızda ele aldığımız için ayrıntılara girmeden belirtiyor ve geçiyoruz. Yalnızca bunun altında yatanın ne olduğunu özet biçimde belirtelim: O güne kadar Erdoğan ve AKP'yi biraz isteksizce de olsa destekleyen bu güçlerin amacı Türkiye'yi İslam dünyasına Müslüman demokrasisi örneği ve istikrar kalesi olarak sunmaktır. Oysa halk isyanı ile birlikte Erdoğan'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika için artık bir istikrar unsuru değil bir istikrarsızlık unsuru olduğu ortaya çıkmıştır.

Üçüncüsü, bu nedenlerle AKP'den kopan cemaatin istihbarat olanaklarıyla ortaya dökülen 17-25 Aralık yolsuzluk bilgileri, Tayyip Erdoğan için (politik anlamda) ölümcül bir tehlike doğurmuştur. 25 Aralık 2013'ten beri, Türkiye bir **delil karartma rejiminde** yaşamaktadır. Türkiye'nin politik hayatında, 17-25 Aralık ifşaatına karşı alınacak tutum neredeyse belirleyici hale gelmiştir. Üstelik şimdi Reza Zarrab'ın ABD'de tutuklanması sonrasında mesele tam anlamıyla uluslararasılaşmıştır. 17-25 Aralık sonrasında Erdoğan'ın karşısındaki olasılıklar normal bir politikacının karşısındaki olasılıklar yelpazesi gibi çeşitlilik göster-

mez. **Alternatifler, ya mutlak iktidar ve korunma, ya hapistir.** Siyasi tarihte, dolaysız olasılıklar açısından bu kadar sert bir kutuplaşma az görülmüştür. Bugün Türkiye’de yeni bir rejime doğru hızla bir gidiş varsa, bunun ana dinamiklerden biri, çelişkileri kimliğinde toplamış olan liderin üç yıla yakın bir süredir bir uçurum karşısında bulunmasıdır.

Dördüncüsü, Gezi ile başlayan halk isyanı, AKP içinde de büyük bir çatlak yaratmıştır. Bugün Gül’den ve Arınç’tan Babacan’a ve Hüseyin Çelik’e, AKP’nin kurucu ağır toplarının önemli bir bölümünün Erdoğan’ın açıkça karşısında yer alıyor olmasının kökü Gezi sonrası halk isyanına parti içinde verilen iki farklı tepkinin ürünüdür. ABD Büyükelçisi Frank Ricciardone’nin Gül-Gülen-Kılıçdaroğlu-Sarıgül işbirliği temelinde bir “Amerikan muhalefeti” kurma girişimi 2013’ün sonbaharındadır, ama kökleri Gezi sırasında Gül-Arınç ekibi ile Erdoğan arasında doğan çatlakta ve bu ikilinin Kılıçdaroğlu ile yakınlaşmasında yatmaktadır. Bugün bu çatlak sadece her an yeni bir partiye yatak olabilecek bir derinliğe ulaşmakla kalmamıştır; muhtemelen Davutoğlu ekibine doğru da genişleyecektir.

Beşincisi, halk isyanı büyük halk kitleleri içinde de bir yeniden dizilme dinamiği yaratmıştır. Gezi günlerinde Medeni Yıldırım’ın öldürülmesi vesilesiyle atılan “Her yer Taksim, her yer Lice!” sloganının simgelediği şey, Gezi’ye katılan büyük Türk kitlelerinin Kürt halkının bu zalim devlet elinden onyıllardır neler çektiğini yavaş yavaş kavramaya başlamasıdır. 7 Haziran 2015 seçimlerinde HDP’nin çok küçük bir azınlığın beklediği bir büyük zafer kazanmasının ardında işte bu süreç yatıyor. HDP’ye Türkiye’nin batısından, özellikle İstanbul ve İzmir gibi kentlerden akan oy bunun ürünüdür. Selahattin Demirtaş’ın siyasi parlaklığı ve daha da önemlisi “seni başkan yaptırmayacağız” çizgisi bunu pekiştiren bir etki yaratmıştır. HDP’nin Kürt bölgesinde yaşadığı oy patlaması ise 6-12 Ekim serhildanı sırasında Kürt halkının eskisine göre çok daha geniş kesimlerinin Erdoğan’a karşı bir hınç duymasının (“Kobani düştü düşecek”) sonucudur.

Bu son söylenenlerden Türkiye’nin güncel politikası konusunda son derecede önemli bir sonuç çıkıyor: **7 Haziran seçimlerinde Erdoğan ve AKP’nin uğradığı yenilgi, Gezi sonrası halk isyanı ile 6-12 Ekim serhildanının sandığa tercümesidir.** Bildiğimiz kadarıyla Türkiye solunda bu sonucu çıkaran başka bir odak yoktur. Bu yüzden de Gezi sonrası Türkiye’si’nin solda doğru biçimde kavranmasında ve buna uygun politikalar belirlenmesinde büyük handikaplar mevcuttur. Bu söylediğimize HDP dahildir. HDP 7 Haziran’ı parlamenter bir zafer olarak anlamıştır. Oysa sokaklarda ve meydanlarda verilen mücadelenin sandıkça tescilinden başka bir şey değildir 7 Haziran. Klasik Marksist gelenekte Engels’ten ve Lenin’den bu yana “parlamenter sığılık” (Frenkçesi “cretinism”) olarak adlandırılan siyasi hata solda Gezi’den beri en temel yöntem hatalarından

biri olagelmıştır.² Biz, 7 Haziran ertesinde “Tayyip Erdoğan’ın stratejik yenilgisi” kavramını ortaya attık.³ Kimileri bunu seçim yenilgisini “stratejik” olarak görmek gibi algılamış olabilir. Oysa “stratejik yenilgi” kavramı tam tersini söylüyordu: Erdoğan Gezi sonrası halk isyanında öylesine ciddi bir yenilgi almıştı ki, bütün bir dönem (tam tamına 31 Mayıs 2013-20 Temmuz 2015 arası iki yıl) bu yenilginin damgasını taşıyordu. Solu hem 2013 Eylül ayından itibaren, hem 17-25 Aralık ertesinde parlamentarizme karşı uyardık: 30 Mart 2014 yerel seçimlerini ve Ağustos 2014 cumhurbaşkanı seçimini Tayyip Erdoğan’ın kazanacağı belli idi. Çünkü esas güçlü olduğu alan oydu.⁴ Kazandı ve biz buna rağmen Erdoğan’ın zayıf durumda olduğunda ısrar ettik. Bütün mesele doğru yöntemlerle ve doğru zamanlama ile üzerine gitmekti. 7 Haziran doğru yapılan tek iş oldu. Ama sonra onun getirdiği bütün kazanımlar çarçur edildi.

Hortlak

Altıncısı ve en önemlisi, Gezi ile başlayan halk isyanına kadar herkesin gerçekleşmesine çok ciddi bir olasılık olarak baktığı başkanlık sistemi, isyandan sonra uzunca bir süre konuşulmaz oldu. 7 Haziran projenin iflasını geri döndürmez hale getirecek bir dönemeç noktası olabilirdi. Ne var ki, 7 Haziran ertesinde durum bir kez daha radikal biçimde değişecek, AKP 1 Kasım seçimlerinde yüzde 49,5 oranına yeniden tırmanarak mecliste çoğunluğu yeniden ele geçirecek, başkanlık sistemi yeniden bir hortlak gibi Türkiye’nin gündemine oturacaktı. 10 Ekim Ankara katliamından sonra seçimin seçim olmaktan çıkması, propaganda-nın sadece AKP tarafından tek yönlü olarak yapılabilmesi, hele hele HDP’nin miting, seçim bürosu açılışı, konvoy ve benzeri kitle eylemlerinden bütün bütüne vazgeçmesi dolayısıyla propaganda yapamadığı bir bağlamda gerçek bir seçim değil, sadece bir “oylama”nın yapıldığını saptayarak biz 1 Kasım seçimlerine

2 Parlamento sığıl eleştirimiz için bkz. “Tek Yol Sandık”, *Gerçek* gazetesi, sayı 47, Eylül 2013, <http://gercekgazetesi.net/sungur-savran/tek-yol-sandik>. “Zor Yoldan Öğrenmek”, *Gerçek* sitesi, 3 Nisan 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/zor-yoldan-ogrenmek>. “Gidecek Ama Böyle Değil”, *Gerçek* gazetesi, sayı 54, Nisan 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/gidecek-ama-boyle-degil>. “Köstebek”, *Gerçek* sitesi, 31 Mayıs 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/kostebek>. “Tayyip Erdoğan Nasıl Yenilir?”, *Gerçek* gazetesi, sayı 58, Ağustos 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/tayyip-erdogan-nasil-yenilir>. “Marksizm Ne İşe Yarar?”, *Gerçek* gazetesi, sayı 66, Nisan 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/marksizm-ne-ise-yarar>.

3 “Tayyip Erdoğan’ın Stratejik Yenilgisi”, *Gerçek* gazetesi, sayı 68, Haziran 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/tayyip-erdoganin-stratejik-yenilgisi>. “The Strategic Defeat of Tayyip Erdogan”, *Socialist Project*, Bullet No. 1127, 12 Haziran 2015, <http://www.socialistproject.ca/bullet/1127.php>.

4 Erdoğan’ın ve AKP’nin büyük kitleler arasında neden bu kadar güçlü olduğunu daha önce açıklamaya çalıştık. Bkz. “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, a.g.m., s. 93-108. Ayrıca bu konuya aşağıda 3. bölümde döneceğiz.

“hayalet seçim” adını takmıştı. **Hayalet seçim bir hortlak doğurdu.** Tabii, hortlak, hayattayken masum bir “başkanlık sistemi” görünümündeydi; şimdi faşist bir rejimi çağrıştıracak bir Frankeştayn görünümü taşıyor.

Ne oldu? 7 Haziran’da en büyük seçim yenilgisini yaşadktan sonra Tayyip Erdoğan ve AKP nasıl oldu da yeniden böylesine üstün bir konuma yükseldi? Bu sorunun bir yönü Erdoğan’ın izlediği yeni strateji ile ilgilidir. Bir yönü düzen güçlerinin Gezi ve Kobani serhildanı sonrasında halktan duyduğu korku dolayısıyla Erdoğan’a karşı sarsıcı adımlar atmaktan uzak durmasıyla ilgilidir. Bir yönü ise muhalefetin ve daha özel olarak HDP’nin politikasıyla.

Erdoğan’ın stratejisi Gezi ile başlayan halk isyanının ertesinde girdiği karşı devrim hazırlığının en ileri düzeylere taşınması olarak tanımlanabilir. 2013-2015 arasında Erdoğan mütteliklerinin çoğundan kopmasının getirdiği zaafllara karşı yeni güç dayanakları elde etmeye yönelmiştir. Bunun ilk ayağı derhal “Ergenekon” olarak kodlanmış kontrgerilla güçlerine defne yaprağı uzatmak ve sırtını böylelikle cemaate karşı orduya yaslamaktır. İkincisi, yargıdan cemaat güçlerini temizleyerek ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nu ele geçirerek yargıyı kendine bağlamaktır. Üçüncüsü, bir havuz oluşturarak kendine bütünüyle tâbi bir medya yaratırken Batıcı-laik burjuvazinin medyasını daimi basınç altında tutmak, cemaatin medyasını ise yıkmaktır. Dördüncüsü ise yeni bir halk isyanı karşısında harekete geçirilmek üzere kendine bağlı paramiliter güçler kurdurmasıdır. Osmanlı Ocakları, İBDA-C, (yasal parti görünümü altında) Kürt Hizbullahı, Sultan Murat Tugay ve benzerleri, nihayet sola karşı “kanla duş” fantezileri yaşayan Sedat Peker gibi paramiliter güçler hep gelecekteki olası hesaplaşma için hazırlanmaktadır.⁵

Ancak 7 Haziran ile doğan durum, Erdoğan’ın yönelişini iyice keskinleştirmesine yol açtı. **7 Haziran’ın açtığı yarayı iyi kavramadan Türkiye’de faşizm kavramının gündeme gelmesine yol açacak bir rejimin yükselişini anlamak mümkün değildir.** 7 Haziran ile birlikte Erdoğan’ın karşısında oluşan çoğunluğun dört bakanın dosyasını yeniden meclisin gündemine getirerek bu bakanları hak ettikleri şekilde Yüce Divan’a göndermesi olanaklı hale gelmiştir. Bunun sonucu Erdoğan’ın kendisinin ve ailesinin aynı suçlamayla karşılaşması olacaktı. (Dört bakandan Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar’ın her şeyi Tayyip Erdoğan’ın bilgisi dahilinde yaptığını söylediği hatırlardadır. 25 Aralık ise zaten doğrudan doğruya Bilal Erdoğan ile ilgilidir.) Cumhurbaşkanı’nın sorumsuzluğunun Erdoğan’a göreli bir hukuki korunma sağladığı doğrudur, ama bu tür durumlarda siyasi dengeler gerektirdiğinde hukuki çare mutlaka bulunur. Erdoğan 7 Haziran’ın ertesinde bir istibdad rejimine doğru yürümediği takdirde sonunun hapislik olabileceğini berrak biçimde görmüştür. 1 Kasım’da durumu değiştir-

5 Paramiliter güçler konusunda ayrıntılı bir analiz için bkz. “AKP ve Erdoğan Yol Ağında”, *Gerçek sitesi*, 20 Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/akp-ve-erdogan-yol-agzinda>.

miştir, ama 1 Kasım seçimlerinin sonucunun kalıcı bir güçler dengesinin ürünü olmadığını, “hormonlu” olduğunu biliyor. 1 Kasım’da manivelayı eline geçirmişken bir an önce kendi başkanlık sistemini kurup iktidarını sağlamlaştırmak, yeniden yargılanma tehdidiyle karşılaşma riskinden bütünüyle kurtulmak istiyor. **Erdoğan’ın acelesi vardır. Bir istibdad rejimi kurmak onun için bir hırs, bir iktidar düşkünlüğü meselesi değildir. Bir zorunluluktur.**

Tayyip Erdoğan’ın 7 Haziran seçimleri öncesinde umudu, seçimden sonra Kürt hareketinin desteğiyle bir başkanlık sisteminin kurulacağı idi. 28 Şubat 2015’te kamuya açıklanan “Dolmabahçe Mutabakatı” bu yolun yeni bir doruğu olmuştu. Ne var ki, 17 Mart 2015 tarihinde Selahattin Demirtaş’ın HDP meclis grup toplantısında “Seni başkan yaptırmayacağız” açıklaması AKP ile Kürt hareketinin ilişkisinin orta yerine bomba gibi düştü. Yukarıda da belirttiğimiz gibi HDP seçimde bu yüzden büyük bir zafer elde etti. Buna karşılık Tayyip Erdoğan da 7 Haziran sonrasında yepyeni bir rotaya yöneldi.

Bu rotanın üç unsurunun iyi anlaşılması gerekir. **Birincisi savaştır.** Bizim 7 Haziran’dan önce bile zora düştüğünde yapacağını öngördüğümüz gibi,⁶ önce ülke içinde Kürt hareketine karşı, sonra bu yetmediği takdirde Suriye’ye girerek uluslararası alanda savaş, Erdoğan açısından, ülkeyi kutuplaştırarak, şovenizmi kışkırtarak, Türkiye’yi kargaşaya sürükleyerek ve bu kargaşanın panzehiri rolüne bürünerek, kendisini bir “ulusal kahraman” haline getirerek güç dengelerini yeniden kendi lehine çevirmenin bir yolu olarak benimsendi. 7 Haziran hezime-tine Erdoğan’ın cevabı 20 Temmuz’da Suruç’ta yaşanan katliamın ertesinde 26 Temmuz’da PKK’yle savaşın tırmandırılması oldu. Savaş stratejisinin bir ikinci yararı da, Kürt hareketinin güçlenmesinden ve kentlere mevzilenmesinden büyük huzursuzluk duyan Türk Silahlı Kuvvetleri’ni (TSK) Erdoğan’a bağlı kalmaya teşvik etmesidir.

İkincisi DAİŞ’tir. Bu örgütün kitle hareketi üzerinde sopa olarak kullanılmasıdır. Özellikle 10 Ekim Ankara katliamı ile kitle hareketine büyük bir darbe vurulmuştur. Bu eylemin açtığı yara kitlede daha yeni yeni kapanıyor. 10 Ekim, 1 Kasım seçimlerine AKP’nin neredeyse tek başına girmesi sonucunu doğurarak dengeleri altüst etmiştir.

Üçüncüsü MHP’dir. Tayyip Erdoğan Kürt hareketinden kendisine artık hayır gelmeyeceğini anlar anlamaz rotayı MHP yönetimine ve tabanına çevirmiştir. Kürt savaşını engel tanımaz bir tarzda tırmandırması, en başta MHP’yi ve tabanını kendi yanına çekmek içindir. Bu, 1 Kasım seçimlerinde MHP seçmeninden AKP’ye doğru büyük bir toprak kayması yaratmıştır. Ama şifreleri ancak zamanla çözülebilecek bir başka gelişme MHP başkanı Devlet Bahçeli’nin Erdoğan’a

6 “Parlamentar Budalalığa Hayır”, *Gerçek* gazetesi, sayı 71, Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/perspektif/parlamentar-budalaliga-reddiye>, “Putin’in Hamlesi Erdoğan’ın Önünü Kesmek İçin”, *Gerçek* sitesi, 2 Ekim 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/elinden-kacirmak>.

yakınlaşması ve muhalefetten kaçınmasıdır.

Yukarıda Erdoğan'ın savaş programında Suriye savaşının da olduğunu belirtmiştik. Putin'in tam da bunu öngörerek Eylül 2015 sonunda aniden Suriye'ye askeri olarak girmesiyle bunun önü kapanmıştır. Mutlak bir kapanmadan söz edilemez elbette. Ama Suriye'ye asker sokmanın maliyeti şimdi Esad rejimi ve Rojava'nın askeri güçleriyle çatışmanın ötesine geçmiş, bir Rusya-Türkiye savaş ufkta belirmiştir. Dolayısıyla, bu olasılık şimdilik, koşullar köklü biçimde değişene kadar, tablonun dışında kalmış gibi görülebilir. Bu gelişme karşısında Erdoğan, ısrarla vurguladığımız gibi, Türkiye'yi Suriyeleştirmiştir.

Bıçak sırtı

2016 yazının başında, bugün ulaştığımız noktada Türkiye tam anlamıyla bir bıçak sırtında ilerlemektedir.

7 Haziran ertesinde, MHP politikadan elini eteğini çekerek, Erdoğan'ı köşeye sıkıştırarak her türlü girişimden kaçınarak, meclis başkanlığını ona teslim ederek ve benzeri yöntemlerle, CHP ise Erdoğan'ı zayıfken zor duruma düşürecek hiçbir inisiyatif almadan Erdoğan'ın engelleyeceği belli olan bir koalisyon hükümeti hayaliyle uğraşarak mağlup durumda olan tarafın önce soluklanmasına, sonra da yeni bir atak yapmaya girişmesine olanak tanımıştır. Bu noktada, yukarıda 7 Haziran'dan 1 Kasım'a nasıl gelinmiş olduğuna ilişkin saydığımız üç faktörden Erdoğan'ın yeni stratejisinin ve muhalefetin ataletinin dışında burjuvazinin ve TSK'nın da Gezi ve Kobani serhildanı sonrasında düzenin tehlikeye düşmesi korkusuyla Erdoğan'ın iktidarını sarsmaktan kaçındığını belirtmiştik. Gerçekten de 17-25 Aralık sonrasında burjuvazinin politikası hep bir “düzenli geçiş” stratejisine dayanmıştır.⁷ 30 Mart seçimleri öncesinde AKP ile Ergenekon'un uzlaştırılmasında Mustafa Koç önde gelen bir rol oynamıştır.⁸ 7 Haziran seçimleri sonrasında ise bu, başta TUSİAD olmak üzere, büyük burjuvazinin “istikrar” ideolojisini pompalaması biçimini almıştır.⁹ AKP-CHP koalisyonu arayışı bu bakımdan burjuvazinin kısa süre için doğrudan politikası olmuştur. Onlar Tayyip Erdoğan'ı yumuşak yöntemlerle etkisizleştirecek bir arayış içindeyken Erdoğan Türkiye'yi

⁷ İmzasız olarak yayınlanan “Yılmaz Özdil'i işinden eden yazı hangisiydi?”, *Gerçek* sitesi, Ağustos 2014, <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/yilmaz-ozdili-isinden-eden-hangi-yazisiydi>. Sungur Savran, “Ulusalçılar Şimdi Tayyip Erdoğan'ın Askerleri”, *BirGün*, Pazar Eki, 12 Ocak 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/ulusalcilar-simdi-tayyip-erdoganin-askerleri>.

⁸ Mustafa Koç'un rolünün mizahi bir anlatımı için bkz. imzasız olarak yayınlanan “Tayyip Erdoğan-Mustafa Koç görüşmesi tapeleri”, *Gerçek* sitesi, 5 Mart 2014, <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/tayyip-erdogan-mustafa-koc-gorusmesi-tapeleri>.

⁹ İstikrar için bkz. Levent Dölek ile ortak yazımız, “Kahrolsun İstikrar!”, *Gerçek* sitesi, 13 Haziran 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/kahrolsun-istikrar>. “Savaş Kışkırtıcılığının Şifreleri”, *Gerçek*, Aralık 2015, sayı 74, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/savas-kiskirticiliginin-sifreleri>.

istikrarsızlıkların en derinine sürüklemiştir!

HDP 7 Haziran'dan mecliste üçüncü büyük parti olarak 82 milletvekiliyle ve büyük bir moral üstünlükle çıkmıştır. Ama hiçbir şey yapmamıştır. İki seçim arasında, ortalığı karıştırmaktan kaçınan pasif bir politika izlemiştir. HDP'nin bu politikası, burjuvazinin "istikrar" arayışını ciddiye almasının ve düzene muhatap olabilecek saygınlığa sahip bir parti imajı kazanmaya çalışmasının sonucudur. HDP'nin kendi başına bile yapabileceği şeyler bile vardı. Ama hiçbirini denemedi.¹⁰

İşte bu faktörlerin bileşimi Türkiye'de güç dengesinin bir seçimden ötekine dehşet verici bir sarsıntıyla değişmesine yol açmıştır. Ama sandıktaki sonuçların kalıcı bir yeni dengeye işaret ettiğini akli başında kimse düşünemez. Dolayısıyla, Tayyip Erdoğan ve kliğinin bu yeni dengeyi bir an önce sabitleştirmesi, kalıcı hale getirmesi gerekiyor. Bu yüzden saldırı bütün cephelerde aralıksız sürüyor. Henüz bir kararsız denge durumu söz konusudur. Davutoğlu'nun azledilmesiyle birlikte AKP ve hükümet Tayyip Erdoğan'ın şahsi tasarrufuna geçmiştir. Ama gerek uluslararası, gerekse iç politikada derinden derine karşıt güçler kıpırdanıyor. AKP'de artık ciddi bir muhalefet kanadı vardır. Erdoğan'ın 7 Haziran sonrasında gücünü geri kazanmasında koltuk değneği rolü oynamış olan Bahçeli'nin kendi koltuğu sallanmaktadır. Rusya ile kriz, ABD ile çeşitli alanlarda anlaşmazlıklar, AB ile gerilimler, komşularla ağır sorunlar Türkiye'yi yalıtmıştır. Erdoğan'ın tek gerçek dostu Suudi Arabistan-Katar ikilisidir. Bu ittifakın bile çelişkilerle malul olduğu gerçeğine aşağıda döneceğiz.

Bu yüzden 1 Kasım seçimleriyle açılmış olan bıçak sırtı durumunun hâlâ devam etmekte olduğu söylenebilir. Şimdi güçler dengesinin analizinden bu gelişmenin tarihsel ve toplumsal dinamiklerinin analizine ve Tayyip Erdoğan ve kliğinin peşinde olduğu istibdad rejiminin nasıl nitelenmesi gerektiğine dönebiliriz.

2. AKP ve faşizm

Faşizm genellikle hem siyasette hem de günlük hayatta her türlü baskıyı yermek ve eleştirmek, bu baskıyı uygulayan hükümet ve rejimleri itibarsızlaştırmak amacıyla kullanılan bir terim halini almıştır. Politikayla ilişkisi çok sınırlı olan insanlarda ortaya çıkan bu eğilim, Türkiye'de siyasi hayatın tam merkezinde bulunan hareketlerde, özellikle solda tam bir salgın halini almıştır. Bir basit zihin alıştırması yapalım. Türkiye solu, 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanmış şu olaylar dizisiyle bugün 21. yüzyılda ilk kez karşılaşılıyor olsaydı, tahmin ediyoruz ki bunların hepsini "faşizm" olarak nitelerdi: Napolyon'un Fransız devrimi içinde iktidarı ele geçirmesi ve sonunda kendini imparator ilan etmesi; Napolyon'un

10 Bkz. "Sosyalist Solda Seçim Hükümeti Tartışması", *Gerçek* sitesi, 4 Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/sosyalist-solda-secim-hukumeti-tartismasi>. "Elinden Kaçırılmak" *Gerçek* gazetesi, sayı 73, Kasım 2016, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/elinden-kacirmak>.

yeğeni Louis Bonaparte'ın 1851'de bir darbeyle iktidarı ele alarak aynen amcası gibi kendini imparator yapması; Bismarck'ın Almanya'da 1878 ile 1890 arasında Sosyalizm Karşıtı Yasa aracılığıyla sosyalist hareketi baskı altına alması; Rus Çarlarının bütün 19. yüzyıl boyunca önce burjuva demokrat hareketlere, sonra Narodniklere, en sonunda da Marksistlere uyguladığı ağır baskılar; Osmanlı'da 1876'da açılan Birinci Meşrutiyet meclisinin kapatılması ve Abdülhamid istibdadının kurulması; İttihat ve Terakki'nin 1913'ten itibaren kurduğu, Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı mezbahasına ve Ermeni soykırımına sürükleyecek diktatörlük rejimi. Oysa bunların her biri Marksistler tarafından geçmişte başka tür nitelermelere konu olmuştur. Bonapartizm, askeri diktatörlük, Sezarizm, mutlakiyetçi rejim ve benzerleri, modern tarihin değişik aşamalarında Markistlerin çeşitli baskı rejimlerini nitelermek amacıyla kullandıkları kavramlardır. Bu rejimlere ortak bir etiketin yapılandırılmamış olması, bu devlet biçimlerinin doğasının kavranmasında ve bunların uyguladığı baskıya karşı mücadelede herhangi bir eksiklik yaratmamıştır. Aksine, bunlar 21. yüzyılda yaşansaydı ve "faşist" olarak nitelenseydi, bundan dolayı hem bu tarihsel olguların anlaşılması, hem de 20. yüzyılın ilk yarısını kasıp kavuran faşizmin doğasının kavranması zarar görürdü! Daha yakın dönemlere gelirse, günümüzde DAİŞ ya da El Kaide'ye "İslami faşizm" adının takılması, ne bu gerici hareketlerin ne de faşizmin ne olduğunu anlamamıza yar-dım edecektir, tam tersine!

Solda faşizm kavramına böylesine yaygın ve böylesine gevşek biçimde baş-vurulduğu bir kez saptanınca AKP'nin güncel gelişmesi için "faşizm" nitelermesinin kullanılmasının da bu tutumun bir ürünü olduğunu anlamak mümkün hale gelir. Biz Erdoğan rejiminin ince ince analiz edilmesi temelinde faşizme doğru evrilip evrilmediğinin araştırılmasına karşı durmuyoruz. Bu yazıda yapmayı hedeflediğimiz zaten budur. Bizim karşı çıktığımız, Erdoğan rejiminin baskıcı dinamiklerinin hiç sorgulanmaksızın "faşist" olarak nitelenmesidir.

Şimdi önce "faşizm" nitelermesinin doğruluğu üzerinde duralım. Bunu iki aşamada yapacağız. Bir ilk aşamada AKP'nin son dönem yönelişi ile klasik faşizm arasında gerçekten var olan ortaklıklara bakacağız. Ardından bu ortaklıkların AKP'nin yönelişine "faşist" demek için yeterli olup olmadığını tartışacağız.

Ortak yanlar

Son dönemde AKP'nin Tayyip Erdoğan'ın demir yumruğu altında kurmaya yöneldiği yeni rejimin faşizm ile bir dizi ortak yanı vardır. Bunları derinlemesine bir analize girmeden, en genel bir düzeyde, satırbaşlarıyla sayalım:

- Faşizmin milliyetçiliğini her ulus devletin harcında görülen sıradan milliyetçilikten ayıran bir yan vardır. Bu, ulusun tarihin bir aşamasında içine düşürüldüğü ezik durumdan kurtarılmasını, bir "ulusal dirilişi" amaçlayan bağnaz

bir milliyetçiliktir.¹¹ Dirilişi sağlamak amacıyla ulusun bütün öteki uluslardan üstün olduğunu ileri sürmek bir yöntem olarak benimsenir. Ulusun içine düşürüldüğü durumun öcünü ya da intikamını almak, ülkeyi yüceltecek bir misyonun savunuculuğunu yapmak, hareketin motivasyonunu sağlayan önemli bir psikolojik dürtüdür. Batı siyasi terminolojisinde kullanılan bir terimi ödünç alacak olursak bu yaklaşımda keskin bir “rövanşizm” mevcuttur.¹² “Rövanşizm”i bizim kendi siyasi terminolojimizle ilişkilendirmek için bir deyim arasak, en yakını herhalde “kindarlık” olurdu. Kavram “geçmişin intikamını almak” olarak tanımlanabilir. Hitler’in başarısında, I. Dünya Savaşı ertesinde ülkesine Versay Antlaşması ile dayatılan koşullara Alman ulusunun duyduğu hıncın istismar edilmesinin büyük rolü vardır. İş AKP’ye gelince, rövanşizmin neyin “rövanşı”na dönük olduğunu anlamadan, bugün yaşanan süreci keşfetmek mümkün değildir. Aşağıda göreceğiz ki, AKP rövanşizmini doğru biçimde kavramak, “faşizm” etiketiyle yetinmeye göre solun politik hattı bakımından çok daha büyük önem taşıyor.

- Nazizmin *Führerprinzip* (liderlik, kılavuzluk, rehberlik ilkesi) kavramıyla dile getirdiği, tek adamın yöneticiliğine teslimiyet, açıkça AKP’nin Tayyip Erdoğan’a mutlak itaatinde somut olarak görülen bir özelliktir. Nazilerde “*Führer*”, İtalyan faşizminde “*Duce*” sadece kendi partisi üzerinde değil, aynı zamanda iktidarı ele geçirdiği oranda bütün ülke üzerinde de mutlak hâkimiyeti kabul edilen liderdir.

- Kozmopolit aydın kültürünün karşısına konulan bir “halk kültürü”, “yerli ve milli kültür” faşizmde de, AKP’nin söyleminde de önemli bir rol oynar. Burada “zümpe” bir aydınlar katmanına hakaret ederek halka dalkavukluk yapmanın yanı sıra, kapitalizmin gelişmesinin bir dünya bilim, edebiyat ve sanatını yaratması dolayısıyla belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış bütün ülkelerde aydınların paylaştığı ortak kültüre karşı bilim ve kültürden yoksun bırakılmış kitlelerin “yerli” kültürünü yüceltmek halk kitleleri üzerinde kurulan sultanın ideolojik çimentosu işlevini görür. Erdoğan’ın aydınlara saldırısı (“müsvedde”) ve “yerli ve milli” temasını her geçen gün daha fazla işlemesi bununla doğrudan ilgilidir. Kültürel alana ilişkin bu yaklaşım, siyasi ve ideolojik düzeydeki rövanşizm ile de bire bir ilişkilidir. Millet mazlum kılınmıştır, ezik durumdadır. Onun kültürünün yüceltilmesi, yabancı, “kozmpolit” kül-

11 Bu satırlar yazıldıktan hemen sonra İstanbul sokaklarında Fetih’i “yeniden diriliş” olarak niteleyen afişler boy gösterdi. Tabii “diriliş” ölümden tekrar hayata dönüş anlamına geldiğine göre, “yeniden” burada ya anlamsızdır, ya da Türkiye daha önce ne zaman dirildi sorusunu akla getirmektedir.

12 Bu bazen “irredentism” ile beslenebilir: yani ülkenin eskiden sahip olduğu toprakları geri alma özlemi ve iddiası. Bizce AKP ideolojisinin, bir bakıma, formel olarak olmasa bile enformel olarak, Osmanlı’nın, üzerinde Müslümanların yaşadığı toprakları konusunda “irredentist” olduğu söylenebilir.

türün ise aşağılanması gerekmektedir. Bu unsuru da, aynen “ulusal diriliş” ve rövanşizm etkeninde olduğu gibi, ancak her hareketi kendi içinde somut olarak incelediğimizde kavrayabiliriz. Aşağıda göreceğimiz gibi, faşizm etiketi burada da yardımcı olmaktan çok bir engeldir.

Savaşın şekillendirdiği ortam: Klasik faşizmin ortaya çıktığı ortamı belirleyen ana faktörlerden biri I. Dünya Savaşı’dır. Savaş birden fazla bakımdan faşizmin gelişmesini kolaylaştırmış, önünü açmıştır. Bir kere, en az 10 milyon (bazı kaynaklara göre 20 milyon, hatta daha fazla) insanın hayatını alan bu emperyalist insan mezbahası, cinayeti ve ölümü sıradanlaştırmış, insan hayatını değersizleştirmiştir. İkincisi, savaştan dönen muharip gaziler aracılığıyla bu yeni ruh durumunu toplumların içine, deyim yerindeyse cephe gerisine taşımıştır. Bu muharip gazilerin kurduğu örgütler, klasik devletin silahlı gücünden (asker, jandarma, polis) ayrı bir silahlı güç olarak faşizmin gelişmesinde örnek bir örgütlenme oluşturmuştur. İtalya’da *arditi*, Almanya’da ise *Freikorps* olarak bilinen örgütler böyledir. Üçüncüsü, bu sayede faşist paramiliter çeteler, savaş öncesinde hayal edilemeyecek bir meşruluk içinde faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Nihayet, özellikle Alman faşizmi bağlamında, yenilmiş ulusun kırılmış gururunun onarılması, rövanşizmi bütün toplum nezdinde cazip bir politika haline getirmiştir. AKP Türkiye’si ise savaşın bu şekillendirici etkisini Suriye savaşından edinmektedir. Dünya savaşları ile karşılaştırılması abes olur, ama Suriye savaşı, savaş patlamadan önce nüfusu sadece 23 milyon olan bir ülkede beş yılda en az 250 bin, bazı rakamlara göre ise 400 ya da 500 bin can alarak, kentleri harabeye çevirerek, milyonlarca insanın başka ülkelere sığınmasına, daha da fazlasının ülke içinde yersiz yurtsuz kalmasına yol açarak insan hayatını ve toplumsal hayatın istikrarını bütünüyle değersizleştirmiştir. Tayyip Erdoğan’ın ve AKP hükümetlerinin izlediği kasıtlı politikayla bu özellikleri Türkiye içine taşıması, yani Türkiye’yi Suriyeleştirmesi ise, bu etkinin günlük hayatın bir parçası haline gelmesi, sıradanlaşması anlamını taşımıştır. İkincisi, hem Suriye’de görevlendirilen Türkiyeliler (Sultan Murat Tugay ve benzerlerinde açıkça Türk muharıplerin de çarpıştığı sır değildir) hem de orada çarpışmalara katılıp bin bir amaçla (planlama, tedavi, örgütlenme, lojistik destek vb.) Türkiye’ye girip çıkan savaşçılar yoluyla şiddet ve ölümün sıradanlaşması Türkiye toplumunun içine de yayılmaktadır. Üçüncüsü, DAİŞ’in Suruç, Ankara, İstanbul ve başka kentlerde düzenlediği intihar saldırıları ölümlü ve savaşı doğrudan doğruya Türkiye’nin kendi hayatının bir parçası haline getiriyor. Dördüncüsü, Suriyeleştirme sürecinin bir parçası olarak Kürt kentlerinin tam anlamıyla savaş tiyatrosu haline getirilmesi bütün bunları tamamlıyor. Savaş farklı bir düzeyde ve farklı biçimlerde de olsa, aynen klasik faşizmin ürettiği ülkeler gibi Türkiye’de de ortamı şekillendiriyor.

- Paramiliter faaliyet (çeteler): Savaşın yarattığı ortamın ve muharip gazi örgütlerinin faşist çeteleşmeyi de çok daha rahatlıkla meşrulaştırdığını yukarıda

belirtmiştik. Bunun bir sonucu olarak İtalya’da 1920’den itibaren faşist çeteler (*squadristi*), Almanya’da ise belirli bir aşamadan sonra SA’lar ve SS’ler kuruldu. Paramiliter yıldırma stratejisi faşizmin en önemli güç kaynaklarından biridir. Türkiye’de bu tür çeteleşme klasik faşist gelenekten gelen siyasi hareketlerin 1960’lı yılların sonundan beri ayrılmaz özelliği olmuştur (Ülkü Ocakları ve Alperen Ocakları). Bunların kendilerinden önceki gençlik teşkilatlarından (MTTB) ve Komünizmle Mücadele Dernekleri’nden devraldıkları önemli bir miras da vardı. Kendini Milli Görüş olarak adlandıran Erbakan hareketinin 1980 öncesi dönemdeki Ak Gençlik örgütü bu türden bir gençlik teşkilatı olarak nitelenemez. AKP de uzun süre böyle bir örgütlenmeye gitmemiştir. Ama son yıllarda bu alanda da yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Tayyip Erdoğan’ın kendisinin de dahil olduğu bir süreç içinde AKP bir dizi gücü kendi paramiliter gücü olarak peydahlamıştır: Osmanlı Ocakları, İBDA-C, (legal parti görünümü altında) Kürt Hizbullahı, Türkmen tugayları, hatta Sedat Peker bu tür bir gücü temsil etmektedir. DAİŞ ile AKP’nin ilişkisi ise ayrıca ele almayı gerektirecek kadar karmaşıktır.

Faşizmin ayırıcı yanı: sınıf karakteri

Burada oldukça önemli ortaklıklar olduğu açıktır. Bu ortaklıklar bize, Türkiye’de taş üstüne taş konularak inşa edilmekte olan rejimin anlaşılması için faşizmin siyasi analizinin epeyce öğretici olduğunu düşündürmelidir.

Ancak, yukarıdaki ortak yanlara rağmen bugün Türkiye’de AKP’nin içine girdiği yöneliş, özü itibariyle, faşizmden farklı bir karakter taşımaktadır. Bunu anlayabilmek için faşizmin esas ayırıcı boyutuna, yani sınıf karakterine bakmak gerekir. Elbette bir düzeyde bu açıdan da faşizm ile AKP’nin ortak bir yanı vardır. AKP işçi sınıfı düşmanı bir harekettir. En önemli misyonu sermaye adına işçi sınıfının son yarım yüzyıl boyunca elde ettiği mevzileri, neoliberal taarruzun mantığı çerçevesinde yok etmektir. Bunda da iktidarda bulunduğu 13 yıl boyunca, özelleştirmeden taşeronlaştırmaya, esnekleştirmeden sendikasızlaştırmaya birçok alanda ciddi bir mesafe kat etmiştir. Faşizm de son tahlilde aynen AKP gibi bir burjuva diktatörlüğü olduğuna göre, sermaye ile işçi sınıfı arasındaki ilişki açısından bakıldığında her ikisi de ortak bir sınıf karakteri taşımaktadır. Üstelik her ikisi de burjuvazinin ileri doğru bakan değil, gerici birer iktidardır. Ama bu genellik düzeyinde ele alınınca birçok başka hareket ve rejim de AKP’yle ve faşizmle ortak özellikler taşır. Modern burjuva devletin burjuvazi açısından güzelliği biraz da bundan gelir. Trotskiy’in belirttiği gibi:

Mülksahiplerinin üst katmanı, kendi adına toplumu yönetebilmek için sayıca pek azdır, halk tarafından da fazlasıyla nefret edilen bir konumdadır. Hep bir paravana ihtiyacı vardır: geleneksel monarşi (“Allah’ın Takdiri”); liberal parlamentoculuk (“Halkın

Egemenliği”); Bonapartizm (“Tarafsız Hakem”); nihayet faşizm (“Halkın Öfkesi”).¹³

Yani bir partiye ve rejime burjuva sıfatını yakıştırmak kendi başına hiçbir şeyi açıklamayacak kadar genel ve soyut bir nitelemedir. Esas kavrayış ve tanım sorunları bu aşamadan sonra başlar.

Faşizmi öteki burjuva hareket ve rejimlerinden ayıran ana noktayı Marksistler sınıflar arası ilişkilerden hareketle açıklamıştır. Ama bu açıklama konusunda Marksizmin kendi içinde iki uçta toplanan pozisyonlar söz konusudur. Bir tarafta, faşizme finans kapitalin ya da aynı anlama gelmek üzere emperyalist sermayenin bir kriz çağında seçtiği ya da seçmek zorunda kaldığı bir hâkimiyet biçimi olarak bakanlar sorunu bütün dolayımından arındırarak aşırı bir genelleme yaparken öteki uçta faşizmi, karmaşık doğasına aldanarak bir “üçüncü yol” olarak niteleyen yaklaşımlara rastlanır. İlkinin faşizmin sermayenin işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini çok genel ve soyut tarzda ele almasına karşılık bu ikinci açıklama bu hâkimiyetin faşizm tarafından sağlanmasında küçük burjuvazinin oynadığı somut rolün aldaticılığına kapılmış olmaktadır. Evet, faşist hareketlerde kapitalizme de karşı olan bir damardan söz etmek mümkündür; küçük burjuvazinin büyük sermayeye karşı plebyen tepkisinin ürünü olan bu karşıtlık, görünürde bir “üçüncü yol”un propagandasını dahi getirebilir. Ama iktidardaki faşizm, klasik faşizmin bütün deneyiminin gösterdiği gibi sağlam biçimde finans kapitalin kirli işini yapar. Dolayısıyla görünüşe aldanmamak gerekir: faşizm hiçbir biçimde bir “üçüncü yol”u temsil edemez. Kapitalizmin şiddete dayanan savunma yöntemlerinden biridir.

Faşizmin bu çelişik görünümünü en iyi açıklayan teorisyen Trotskiy olmuştur. Trotskiy çelişkinin her iki kanadını da kapsayan bir yaklaşımla, bir yandan küçük burjuvazinin faşizmin yükselişinde ve güçlenmesinde oynadığı hayati rolü vurgulamış, bir yandan da hareketin son tahlilde finans kapitalin hâkimiyetini idame ettirmek bakımından tarihi misyonunu ortaya koymuştur.

Liberal burjuvazinin doruğu nasıl kendi çağında feodalizm, monarşi ve kiliseden yalnızca kendi gücüyle kurtulma kapasitesine sahip olamadıysa finans kapitalin parababaları da sadece kendi güçleriyle proletarya ile başa çıkamazlar. Küçük burjuvazinin desteğine ihtiyaç duyarlar. Küçük burjuvazinin bu amaçla kışkırtılması, ayağa kaldırılması, seferber edilmesi, silahlandırılması gerekir.¹⁴

Trotskiy 1926 yılında Polonya’da Pilsudski’nin iktidarı alışı üzerine yazdıklarını da hatırlatır:

13 Leon Trotsky, “Before the Decision”, *The Struggle Against Fascism in Germany* içinde, New York: Pathfinder Press, 1971, s. 338. Türkçesi: Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, çev. Orhan Dilber/Orhan Koçak, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998.

14 Leon Trotsky, “The Only Road”, *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 281-82.

Pilsudski'nin başında olduğu hareket küçük burjuva idi, gerileme ve yok olma sürecine girmiş bir kapitalist toplumun yakıcı sorunlarını çözmenin "plebyen" bir aracı. Bu konuda İtalyan faşizmi ile doğrudan bir paralel mevcuttur.¹⁵

Böylece, Trotskiy Alman, İtalyan ve Polonya örneklerini bir araya getirerek faşizmin yükselişinde küçük burjuvazinin oynadığı rolü ortaya koymuş oluyordu. Ama bu, küçük burjuvazinin, bir "üçüncü yol" için bağımsız kavgası değildi; finans kapitalin proletaryayı ezmeye yönelik diktatörlüğü yolunda seferber edilmesiydi. Trotskiy Nazizm'in kısa tanımını şöyle veriyordu: "Nasyonal Sosyalizm, yani finans kapitalin silahlandığı ve işçilerin üzerine saldırdığı küçük burjuva karşı devrimi."¹⁶ Kendine özgü edebi üslubuyla hayatın içinden bir örnekle de anlatıyordu bunu: "Marksizmin imansız kitaplarının yakıldığı ateşler, Nasyonal Sosyalizm'in sınıf doğasına parlak biçimde ışık tutar."¹⁷ Daha bütünsel olarak Trotskiy faşizmin sınıf karakterini şöyle özetler:

Alman faşizmi, aynen İtalyan faşizmi gibi, kendini iktidara, işçi sınıfının örgütlerine ve demokrasinin kurumlarına karşı bir koçbaşı olarak kullandığı küçük burjuvazinin sırtında tırmandı. Ama bir kez iktidara geçtiğinde faşizm hiç de küçük burjuvazinin yönetimi değildir. Tam tersine, finans kapitalin en acımasız diktatörlüğüdür.¹⁸

Daha kaba Marksistlerin faşizmi incelerken küçük burjuvaziye devre dışı bırakmalarına karşı Trotskiy'in yaptığı bu vurgu teorik bir kazanımdır, ama tek başına Trotskiy'in kavrayışının ürünü değildir bu. Başka Marksistler de erkenden küçük burjuvazinin faşizmin oluşumu ve yükselişindeki rolü üzerinde durmuşlardı: İtalya'da Luigi Salvatorelli (1923) ve Angelo Tasca (1938), Komintern'de ise erken bir aşamadan itibaren Karl Radek ve Clara Zetkin¹⁹ faşizmin bu özelliği üzerinde durmuşlardı. Trotskiy'in faşizm teorisinin ayırıcı ve can alıcı noktası başka yerde yatar. Bu o kadar önemli bir noktadır ki uzun bir alıntıyı hak eder:

Burjuva demokrasisinin bağrında ve ona karşı aralıksız bir mücadele içinde onlarca yıl boyunca proleter demokrasisinin unsurları kendi yollarını açmışlardır: siyasi partiler, işçi basını, sendikalar, fabrika komiteleri, kulüpler, kooperatifler, spor dernekleri vb. Faşizmin misyonu burjuva demokrasisinin imhasını tamamlamaktan da daha çok proleter demokrasisinin bu ilk taslaklarını ezmektir. Bizim

¹⁵ A.g.m., s. 282.

¹⁶ Leon Trotsky, "The United Front for Defence: A Letter to a Social Democratic Worker", *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 349-50.

¹⁷ Leon Trotsky, "What Is National Socialism?", *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 402.

¹⁸ A.g.m., s. 405.

¹⁹ Michael Mann, *Faşistler*, çev. Ulaş Bayraktar, İstanbul: İletişim, 2015, s. 37-38, 143, 155; Renzo De Felice, *Le interpretazioni del fascismo*, Roma: Editori Laterza, 1977, s. 158-59 vd.

misyonumuz ise proleter demokrasisinin zaten yaratılmış olan o unsurlarını işçi devletin Sovyet sisteminin temeline yerleştirmektir. Bu amaçla burjuva demokrasisinin kabuğunu kırıp onun içinden işçi demokrasisinin çekirdeğini serbest kılmaktır. İşte proleter devriminin özü burada yatar. Faşizm işçi demokrasisinin yaşamsal çekirdeğini tehdit eder.²⁰

Demek ki faşizm, devrimci midir, reformist midir, burjuva demokratik düzene sadık mıdır, bunlara bakmadan, işçi sınıfının burjuvaziden bağımsız hareketlerinin yatağı olabilecek bütün örgütlerini ortadan kaldırması ile bütün öteki rejimlerden ayrılır. “Hitler hükümeti görevini ancak proletaryanın direncini kırarak ve **bu direncin mümkün olan her türlü organını ortadan kaldırarak** gerçekleştirebilir. **Faşizmin tarihsel rolü burada yatar.**”²¹ Ya da Trotskiy’in başka bir yerde söylediği gibi “proleter demokrasisinin bütün organlarının ortadan kaldırılması” “faşizmin en önemli görevi”dir.²²

AKP’nin bugünkü yönelişi faşizmin bu ayırıcı yanına uymamaktadır. Tayyip Erdoğan’ın demir yumruğu altında AKP’nin yöneldiği istibdad rejiminin dinamiklerini birazdan ayrıntısıyla ele alacağız. O zaman bu dinamiklerin faşist hareket ve rejimlerin dinamiklerinden çok farklı olduğu görülecek. Bu aşamada sadece işe olumsuz yanından bakmayı öneriyoruz. AKP işçi düşmanı bir partidir, sermayenin işçi sınıfının son yarım yüzyıl boyunca kazanmış olduğu bütün hakların ve mevzilerin yarattığı engellerden kurtulması için mücadele etmektedir, ama bunu yapmak için işçi sınıfının bütün bağımsız örgütlerini yerle bir etmesi yakıcı bir ihtiyaç değildir. Yani **bugünün veri koşulları çerçevesinde** Türkiye burjuvazisinin bir faşist programa ihtiyacı yoktur.

Bunun nedenini keşfetmek Türkiye’de işçi hareketinin güncel durumunu birazcık tanıyanlar için pek de zor olmasa gerek. Bugün Türkiye işçi sınıfı gerek sendikal örgütlenme alanında, gerekse siyasi partileşme alanında burjuvazinin sınıf hâkimiyetine tehdit oluşturmak bir yana, neoliberal programın uygulanmasının önünde engel olamayacak kadar zayıf bir konumdadır. Burjuvazi genel olarak işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini, faşist bir rejimin açık iç savaş yöntemleri dolayısıyla yaratacağı risklere girmeden sağlamayı tercih eder. Bugün bu tür riskleri almak için hiçbir gerek yoktur. AKP de bu tür bir program peşinde değildir. AKP Hak-İş ve Memur-Sen aracılığıyla proletaryanın çok önemli kesimlerini tamamen kendine bağlamış durumdadır. Türk-İş yönetimlerini de erkenden kontrol altına almış, Türk-İş’in muhalif sendikalarının bazılarını (Petrol-İş, Hava-İş) ele geçirmiş, bazılarını (Tek Gıda-İş) sürekli bir tehdit altında tutmuştur. Hiç kuşku yok, soldaki iki konfederasyonu (DİSK ve KESK) ve sağda olmakla birlikte kendisine biat etmemiş Türkiye Kamu-Sen’i de fethetmek ister. Ama bunların etkisi sınırlı

20 Trotsky, “The United Front...”, a.g.m., s. 367. Vurgular bizim.

21 “The Only Road”, a.g.m., s. 287.

22 A.y., s. 312.

olduğundan ve özellikle DİSK bürokrasisi gerçek bir sınıf mücadelecisi sendikacılık yapmaktan uzak durarak geçmişin sermayesini yemeye yatkın olduğundan, bunlara en fazla zaman zaman rahatsızlık veren ikincil güçler olarak bakması olağandır. İşçi sınıfının siyasi hareketine gelince, sosyalist hareket içinde hâlâ işçi sınıfı çalışması yapan örgüt sayısı bir elin parmakları kadar bile yoktur! Yani bir bütün olarak sosyalist hareket sınıf mücadelesi perspektifi açısından AKP'nin radarına girecek bir önem taşımamaktadır.

Söylenen, AKP'nin işçi sınıfına baskı uygulamadığı değildir. Tam tersine, bu satırların yazarı solda AKP'ye demokratlık payesi vererek onu destekleyenlere erkenden tam da bu tür baskılar dolayısıyla ağır eleştiriler yöneltmiştir.²³ Söylenen, AKP'nin işçi sınıfına bugüne kadar uyguladığı baskıların ve sendikalar üzerindeki kontrolün burjuvazinin amaçlarını gerçekleştirmek bakımından yeterli olduğudur. Var olan yöntemler işe yaramaktadır. Faşizmin riskli programı bu yüzden burjuvazinin gündemine girmemektedir.

Bu söyleneni aritmetik anlamda sağlamak için AKP'nin yeni yükselen paramiliter güçlerinin faaliyetine bir göz atmak yararlı olur. 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin has faşist hareketinin paramiliter güçlerinin hedefi, hiçbir ikircikliliğe yer bırakmayacak şekilde, işçi sınıfının ve onun çevresinde kümelenen emekçi kesimlerin örgütleriydi: öncelikle sosyalist hareket, bir adım arkadan DİSK ve benzeri proleter örgütleri. Bugün AKP'nin örgütlemekte olduğu paramiliter güçlerin son dönemdeki faaliyetine bakın: Osmanlı Ocakları 8 Eylül 2015'te (Ülkü Ocakları ile birleşik cephe içinde) Kürt hedeflerine saldırdı; Ahmet Hakan dövülerek yola getirildi, Hürriyet gazetesi basıldı; Sedat Peker “kanda duş” fantezisiyle “Barış İçin Akademisyenler”i tehdit etti; ne idüğü belirsiz birileri Can Dündar'ı suikast ile tehdit etti. En önemlisini sona bıraktık: DAİŞ'in (İŞİD'in) kontrollü terörü Kürt hareketinin kitlesel eylemliliğini kırmak için kullanıldı. Görüldüğü gibi, bugünün paramiliter zorbalığı, sınıf mücadelesinin çetelerin faaliyetinin merkezinde olduğu 1970'li yıllardan farklı olarak Kürtleri ve daha genel olarak ifade, toplantı ve yürüyüş özgürlüklerini hedef almıştır. Elbette, koşullar değiştiği takdirde faşizm Türkiye'nin gündemine girebilir. Ama bugün durum farklıdır.

Kimileri, “faşizm” kavramının tekelci sermayenin küçük burjuvaziye işçi sınıfının örgütlerini yerle bir etmek üzere seferber edilmesi politikasıyla sınırlanmış şekilde kullanılmasına itiraz edebilir. “Ne var canım, o da faşist, baskıcı, bu da” türü itirazları duymak mümkün. Bir kere, bu itirazın kendine Marksist diyenlerden gelmesi, sadece faşizmin en derin teorisyeni Trotskiy'in değil neredeyse bütün Marksistlerin faşizmi sınıfsal dinamiklere bağladığı hatırlanacak olursa

23 *Radikal* gazetesinin Pazar ekinde haftalarca süren bir tartışma şu yazı ile açılmıştı: Sungur Savran, “Marksizmle Tartışma Çağrısı”, *Radikal İki*, 11 Mayıs 2008.

epeyce temkinli karşılanması gereken bir şeydir.²⁴

Trotsky'ye sonra Marksist akım içinde en ciddi faşizm araştırmalarını yapmış olan Daniel Guérin için sınıf karakteri kitabının teorik cildinin başlığına bile yansır: “Faşizm ve Büyük Sermaye”dir başlık. Daha da önemlisi Guérin Trotsky'e çok benzer bir bakış açısını vurgulamaktadır: “Bu polis baskı metotlarına bir de, faşizmin işçi sınıfını, ‘zorla parçalanmış, dağıtılmış ve zaafa uğratılmış’ bir halde tutuşunu eklemek gerekir.” Görüldüğü gibi Guérin, faşizmin ayırıcı ana özelliği olan baskı rejiminin yanında tek bir belirleyici kabul ediyor: işçi sınıfının dağıtılması, paramparça edilmesi. İşte burada bir kez daha faşizmin ana misyonunun ne olduğunu görüyoruz.²⁵

Marksistler ya da daha genel olarak sosyalistler için sınıfların, özel olarak da işçi sınıfının, bir siyasi gelişmenin neresinde durduğu kaçınılmaz olarak önem taşır. Klasik anlamıyla faşizmin bağımsız bütün sendikaları ve partileri ezmeyi ana misyon olarak belirlemiş olduğunu söyledik. Yarın AKP kendi siyasi amaçları uğruna kendine yakın sendikaları gerici bir dava etrafında seferber ederse ne diyeceğiz? Burada belirleyici olan Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen'dir. Daha solda yer alan sendikaların AKP'nin yanına kazanılması (çok özel koşullar dışında) mümkün değildir. Ama şayet sözü edilen iki sağ konfederasyon harekete geçirilebilirse, bunun anlamı rejimden bağımsız sendikalara hayat hakkı tanınmasıdır. O zaman, hem sendikaları ortadan kaldıran rejimlere, hem de sendikaları seferber eden bir rejime “faşizm” demek, bilime önem veren bir siyasi hareket olarak sosyalizme, hele hele kendine “bilimsel sosyalizm” adını takmış olan Marksizme yakışmaz.

Ayrıca mesele Marksizmle de sınırlı değildir. Ciddi bütün sosyal bilimciler faşizmin bir siyasi hareket ve bir rejim olarak belirleyici yönünün sınıf meselesi olduğunu teslim ederler. İki örnekle yetinelim. Marksizmin sınıfa verdiği yerin indirgemecilikle hiçbir ilişkisi olmadığını kavrayamadığı için her şeyi kapsayan bir alternatif faşizm teorisi arayışı içinde olan Michael Mann, uzun tartışmalardan, birçok burjuva siyaset bilimcisine referanslardan sonra şu sonuca ulaşıyor: “Sınıf kuramları içerik olarak gerçekten de kayda değer düzeyde bir doğruluk

24 Meraklısı için ekleyelim. Sosyalist hareket içinde faşizm bahsinde tarihsel olarak Trotsky'ye en karşıt pozisyona sahip olan Georgi Dimitrov'da bile aynı şey söz konusudur. Dimitrov'un ünlü tanımı şöyledir: “İktidarda faşizm finans kapitalin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğüdür.” (Aktaran: De Felice, a.g.y., s. 74) Burada Dimitrov ile Trotsky'yi karşı karşıya getiren en önemli nokta, Dimitrov'un “en...”ler dizisinin tekeldi sermayeyi gruplara ayırıştırmasıdır. “En gerici, en şoven, en emperyalist unsurlar”dan söz edildiği göz önüne alınırsa, tekeldi sermayenin göreceli olarak daha ilerici, daha enternasyonalist, daha az emperyalist kanatları da var demektir. Dimitrov'un tanımının önemi, komünist hareketin bu daha iyi unsurlarla ittifak yapmasına temel hazırlamasından gelir. Ama o da, her şeye rağmen, faşizmin sınıf karakteriyle tanımlandığını vurgulamış olur.

25 Daniel Guérin, *Faşizm Üzerine 2: Faşizm ve Büyük Sermaye*, çev. Bülent Tanör, İstanbul: Habitus, 2012, s. 321.

ihativa eder. Faşistler sınıf kuramlarından ve örgütlerinden yoğun bir şekilde esinlendiler, ‘Bolşevizm’ tehdidini saplantı haline getirmişlerdi ve sınıf çıkarlarına duyarlıydılar.”²⁶

Faşizm konusundaki araştırmalara bütün hayatını vakfetmiş olan burjuva siyaset bilimcisi Walter Laqueur’ün yargısı ise çarpıcıdır: “Faşizmin **nihai amacı** işçi sınıfını ulusun ana gövdesiyle ‘bütünleştirerek’ sınıf savaşına son vermektir.” Laqueur başka bir bağlamda Mussolini’den son derecede veciz bir alıntı yapıyor: “Sosyalistler bizim programımızın ne olduğunu soruyorlar. Programımız Sosyalistlerin kafasını kırmaktır.”²⁷

“Faşizm” kavramını bugün Türkiye’deki gelişmelere eleştirisiz, sorgusuz sualsiz uygulayanlar, bütün bunlar doğru olsa bile rejimin hedeflediği baskı derecesinin ancak “faşizm” kavramıyla ifade edilebileceğini ileri sürebilirler. Bir rejimin düşmanlarına uyguladığı baskının derecesi, rejimin faşist olduğu veya olmadığı konusunda tek başına belirleyici olamaz. Dün faşizm çok baskıcıydı, bugün başka bir rejim aynı baskı derecesine ulaşabilir.

Şimdi AKP’nin ve onun “Reis”i Tayyip Erdoğan’ın hangi dinamiklerin sonucu olarak bir istibdad rejimine doğru yol almakta olduklarını araştıralım.

3. Türkiye’de yükselen istibdadın özgül karakteri

Türkiye’nin bugün yaşadığı sarsıntının temelinde yakın dönemin sosyo-ekonomik çelişkileri kadar tarihin derinliklerine inen büyük gerilimler de yatıyor. *Devrimci Marksizm*’in okurları, bizim AKP’yi en genel anlamda ikili bir projenin temsilcisi olarak ele aldığımızı bilirler. Bu parti bir yandan Türkiye sermayesinin dünya pazarındaki çıkarlarını geliştirmek amacıyla neoliberalizmi sonuna kadar uygulama, işçi sınıfının son yarım yüzyılda elde etmiş olduğu hakları ve mevzileri söküp alma programını benimsemiştir; bir yandan da aynı yarım yüzyıl boyunca önce bir emekleme döneminden geçen, sonra da kendi ayakları üstünde yürümeye başlayan yeni bir burjuvazinin, İslamcı burjuvazinin çıkarlarını aynı sınıfın geleneksel, Batıcı-laik kanadının yerleşik çıkarları aleyhine geliştirme amacıyla mücadele eden bir partidir. Yani AKP bir yandan bir sınıf mücadelesinin partisidir, bir yandan da hâkim sınıflar içi bir mücadelenin. Bizim on yılı aşkın süredir söylediğimiz gibi burjuvazinin iç savaşının.

Bu karmaşık ve zaman zaman birbiriyle çelişen dinamiklerin ifadesi olan siyasi program, burjuvazinin iç savaşındaki bu gerilimin tarihin derinliklerindeki köklerine kadar uzanıyor. AKP, Türkiye’yi baştan aşağı yeniden biçimlendirmek için yola çıkmış olan bir parti. Bu yüzden de rövanşist bir programa sahip. Bu politik-ideolojik program, hem Türkiye’nin iç siyasi yapılanmasında, hem de

26 Mann, a.g.y. s. 43.

27 Walter Laqueur, *Fascism. Past, Present, Future*, Oxford: Oxford University Press, 1996, sırasıyla s. 49 ve 50.

kendi doğası gereği uluslararası politikada sarsıntılar yaratıyor. Tayyip Erdoğan yönetimindeki AKP'nin bugün taşıyıcısı olduğu yükselen istibdad rejimi işte bu rövanşist programın bir ürünü. “Yeni Türkiye” olarak da anılan proje bütün bu derinliğiyle ve kapsayıcılığıyla kavranmadığında dinamikleri de anlaşılamaz, bu projeye karşı mücadele sırasında benimsenecek politikalar üzerinde de tam bir berraklığa kavuşulamaz. Projeyi kavramak için ise Türkiye tarihinin bazı yapısal özelliklerine dönmek gerekiyor.

Zillet ve mağduriyet

İslam toplumlarının 7. yüzyıldan itibaren çizdiği yükseliş eğrisinin modern çağda tersine dönüşü, nüfusu ağırlıklı olarak Müslüman olan ve İslam kültür dairesinde yer alan toplumların bugünkü dinamiklerini anlamakta anahtar rolü taşır. İslam, Arap yarımadasında sınırlı bir yöreden başlayarak zamanla sadece Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da değil, aynı zamanda kara Afrika’dan Endonezya’ya kadar dünyanın çok çeşitli coğrafyalarında hâkim din haline gelmekle kalmamış, coğrafi olarak ana rakibi gibi görünen Hristiyanlığın anakarası Avrupa’ya bile iki ayrı aşamada iki ayrı coğrafi giriş noktasından nüfuz etmişti: batıda Kuzey Afrika’dan İspanya’ya nüfuz ederken, doğuda ise Osmanlı’nın Balkanlar’dan başlayarak Avrupa sistemi içinde bir devlet haline gelmesiyle yerleşmiştir yaşlı kıtaya. Bu yayılma elbette sadece siyasi ve askeri bir gücü değil, aynı zamanda ve kaçınılmaz olarak kendi çağının standartlarıyla bir ekonomik üstünlüğü, başka coğrafyalarda üretilmiş artık ürünün savaş ganimeti, haraç, vergi, ticaret vb. yollardan elde edilmesini de içeriyordu.

Batı Avrupa’da en başta Hollanda ve Britanya’da, sonra da kıtanın diğer yörelerinde kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, özellikle de büyük ölçekli fabrika üretimine geçişten sonra Avrupa, dünyanın başka coğrafyaları üzerinde olduğu gibi İslam âlemi üzerinde de büyük bir ekonomik, politik ve askeri üstünlük kazandı. İslam ülkeleri adım adım Batı tarafından sömürgeleştirildi. 18. yüzyılda (büyük bir Müslüman nüfusa sahip olduğu sık sık unutilan) Hindistan Britanya’nın, Endonezya ise Hollanda’nın sömürgesi haline geldi. 18. yüzyılın sonunda Napolyon Bonaparte’ın Mısır seferi (1798) kısa sürse de sembolik olarak çok önemliydi: Batı (ya da Hristiyan dünyası), Osmanlı’nın Balkanlar’a adım attığı 14. yüzyıldan beri ilk kez akıntıyı tersine çeviriyor, Osmanlı topraklarını işgale girişiyordu. 19. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönem, Osmanlı’nın gövdesinin Batı tarafından tedrici biçimde kemirilmesiyle geçti: 1830’da Cezayir Fransa’ya geçti; 1839’da Britanya Yemen’de Aden’i ele geçirdi; 1860-71 arası Lübnan Fransızlarca işgal edildi ve burada özel bir rejim kuruldu; 1881’de bu kez Tunus Fransız sömürgesi haline geldi; 1882’de Britanya Mısır’ı işgal etti, bunu 1898’de ülkenin güney komşusu Sudan’ın işgali izledi; 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başında Britanya Arap yarımadasının güneyinde, Basra Körfezi yöresinde birçok köprübaşı (Bahreyn, Abu Dabi, Katar,

Muskat, Umman vb.) elde etti; yine 19. yüzyıl sonunda Filistin'e ilk Yahudi yerleşimciler geldi, 1898'de ilk Siyonist Kongre toplandı; 1911'de Libya İtalya'nın, 1912'de Fas Fransa'nın eline geçti.²⁸ Bu arada, Osmanlı Avrupa'nın doğusundan ve Balkanlar'dan hızla sürülüyordu: Balkan savaşları (1912-1913) bu süreci tamamlayacaktı. 19. yüzyılın bir başka gelişmesi Rus Çarlığı'nın Türki ve Müslüman halklar üzerinde hâkimiyet kurması idi. Bütün bunlara paralel olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde kapitalizmin emperyalist aşamasına girişine paralel olarak, İngilizce'de "scramble for Africa" (Afrika'nın kapışılması) olarak anılan bir süreç içinde kara kıta da sömürgeleştirildi. Yani kara Afrika'nın Müslüman ülkeleri de doğuda Somali'den batıda Mali'ye Avrupa'nın sultanı altına girdi.

I. Dünya Savaşı Osmanlı'da ağır çekim yürüyen bir süreci hızlandıracaktı. Hem Arap yarımadasının tamamı, hem de Mezopotamya (ya da Batı'da kullanılan deyimle Levant bölgesi) Sykes-Picot (1916) ve Balfour Deklarasyonu (1917) gibi önemli diplomatik belgelere uygun biçimde Osmanlı devletinden koparılıyor, emperyalist Batı'nın manda, protektora vb. adları altında sömürgeleştirdiği topraklar haline geliyordu. İslam âleminin başka birçok coğrafyasından sonra Ortadoğu da Avrupa tarafından sömürgeleştirilmişti. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İslam âleminin devasa coğrafyasında bağımsız sadece iki ülke kalmıştı: Anadolu ve Doğu Rumeli'de Osmanlı ve güneybatı Asya'da onun doğu komşusu İran.²⁹ (Bir tuhaf istisna da Britanya'nın bir türlü ele geçiremediği Afganistan'dır. Ama bu ülke askeri direniş kapasitesinin dışında yoksulluğu ve geriliği dolayısıyla modern dünyanın gelişmesine, özel olarak da diğer İslam coğrafyasına hiçbir şey veremeyecek durumda olduğu için onu tartışmanın dışında bırakacağız.) Osmanlı ve İran dışında, İslam âleminin öteki önemli ekonomik ve kültürel merkezleri Batı Avrupa emperyalizminin sultanı altında yaşıyordu.³⁰

7. yüzyıldan 17. yüzyıla, bazen atılımlarla, bazen geri adımlarla batısındaki Hristiyan dünyasına kafa tutmuş olan ve çağına göre belirli bir refah ve uygarlık düzeyine ulaşmış bulunan İslam âleminde iki yüzyıla (18. ve 19. yüzyıllar) sığışan bu "inhitât" (gerileme, çöküş) deneyimi İslam âleminde **travmatik bir sarsıntı** yarattı. Ama bu travmayı farklı sınıflar kendilerine göre farklı biçimlerde yaşadılar.

28 Osmanlı'nın adım adım parçalanmasının berrak bir özeti için bkz. Nathan Weinstock, *Le mouvement révolutionnaire arabe*, Paris: Maspero, 1970, s. 22-32. Filistin'in sömürgeleştirilmesi için bkz. Lorand Gaspard, *Histoire de la Palestine*, Paris: Maspero, 1968 ve Ralph Schoenman, *Siyonizmin Gizli Tarihi*, çev. Aydın Pesen, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

29 Bu iki ülke de 19. yüzyılın son çeyreğinde emperyalizmin tasallutu arttıkça yarı-sömürgeleşmiştir. Türkiye için bkz. Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 50-53.

30 Aşağıda Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu deneyimi tartışılırken bu tabloyu mutlaka akılda tutmak gerekecek.

Yoksul emekçiler

İslam âleminin nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan **yoksul emekçiler (köylüler, zanaatkârlar, kentlerin yoksulları) açısından** bu sürecin en önemli ve belirleyici yanı sosyo-ekonomik bakımdan karşı karşıya kaldıkları çifte ezilme olarak özetlenebilir. Bazı yerlerde toprağın önemli bir bölümü yerli halktan gasp yoluyla beyaz yerleşimcilerin eline geçiyor, köylüler kendi topraklarında borç kölesi olarak yaşamaya başlıyordu. Bazı yerlerde zanaatkârların geleneksel ürünleri Avrupa'nın fabrikalarında yeni ve üstün teknolojilerle üretilen ucuz mallarla rekabet edemediği için bağımsız üreticiler proleterleşiyor ama (Batı'dan farklı olarak) zanaatların yerini fabrikalar almadığı için sefaletle yuvarlanıyordu. Bazı yerlerde ekonomi, o yöreyi sömürgeleştirmiş olan Avrupa ülkesinin çıkarları doğrultusunda tek bir ürüne bağlanıyor, bu beraberinde dünya pazarındaki iniş çıkışlar doğrultusunda büyük ekonomik krizlere, açlığa, yokluğa, hatta doğanın mahvolması dolayısıyla kuraklık ve kıtlığa yol açıyordu. Bütün ülkelerde “yerli” halk sömürgecilerin aşağıladığı, hor gördüğü, zillet içinde yaşayan bir kitleye dönüşüyordu.

Bu ezilme ve horlanmaya tepki, kendini ideolojik-kültürel planda yoksul halkın sömürgecinin dinine ve kültürüne karşı kendi dinine ve yaşam tarzına sarılması biçiminde ortaya koyuyordu. Periyodik olarak patlak veren isyanlarda ve devrimlerde bu kültürel değerler büyük bir rol oynuyordu. 1857 yılında Hindistan'da Britanya sömürgeciliğine karşı patlak veren ve iki yıl boyunca çok geniş bir alana yayılan Sepoy İsyanı bu bakımdan büyük derslerle doludur. “Sepoy” Hindistan'da Britanya sömürgecilerinin (hem özel şirketlerin, hem de Kraliyetin) kurduğu ordularda hizmet eden askerlere verilen addır. Bu dönemde Hint toplumunun farklı unsurlarının (sepoyların kendileri, soylular sınıfı, büyük toprak sahipleri, köylüler) Britanya sömürgeciliğine karşı farklı sosyo-ekonomik nedenlerle öfke biriktirmiş olduğu biliniyor, ama isyan bütünüyle dini-kültürel bir konudan patlak vermiştir. Bu dönemde orduda kullanılmaya başlanan tüfeklerin kurşunlarının namluya ısırılarak sürülmesi gerekiyordu. Bunların kayması için de yağlanması gerekiyordu. Sepoilar arasında bunun hayvani yağ olduğu konusunda hızla yayılan inanç isyanın tetikleyici olayı olmuştur. Hindu askerler bunun sığırdan gelen yağ olmasına, Müslüman askerler ise domuzdan elde edilmesine karşı isyan etmişlerdir! Bu isyanın çok özel bir sonucuna aşağıda döneceğiz.

Demek ki, dini ve kültürel biçimler İslam âleminin sömürgeleştirilmesi sürecinde yoksul emekçi sınıflar açısından sömürgeciliğin her türlü sonucuna karşı durmak için birleştirici bir ideolojik silah görevini görmüştür. Yoksul emekçiler sömürgeciliğe karşı isyana veya devrimci mücadeleye giriştiklerinde, bu semboller onlar için önemli bir savunma ve birleştirme mekanizması işlevi görmektedir. Üstelik bunda orijinal veya olağandışı bir şey de yoktur. Dini ve kültürel biçimler tarihi olarak çok çeşitli yörelerde ezilen topluluklar açısından ezen güce karşı birleştirici bir rol oynamıştır.

Hâkim sınıflar

Toprakta ve diğer üretim araçlarında mülkiyet ve kapitalizm öncesi devlet biçimlerinde üstlenilmiş görevler sayesinde yoksul emekçilerden bütünüyle farklı bir maddi varoluş sürdüren hâkim sınıflarda ise sömürgeleşme farklı etkiler yaratmıştır. Hâkim sınıflar elbette yoksul emekçiler kadar ağır koşullara maruz kalmamıştır. Birçok sömürgeci güç, hâkim sınıfların en azından bazı kesimlerine karşı yoksul emekçi halka olduğundan farklı bir tutum benimsemiş, onların geçmiş maddi koşullarını sağlamlaştırarak ya da sömürgeciliğin yarattığı yeni ekonomik alanlarda veya sömürge idaresinde onlara yağlı kemikler sunarak onları kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

Buna rağmen hâkim sınıflarda da sömürgeciliğe karşı belirli bir tepki oluşması olağandır. Meselenin bir boyutu, elbette, İslam âleminin sömürgeleşen coğrafyalarında hâkim sınıf hiyerarşik şekillenmesinde yerli unsurların sömürgeci unsurların altında yer almasından kaynaklanır. Bunun maddi alanda yansımaları, yerli hâkim sınıfın (Hint, Mısırlı, Tatar, Arap) kendi ülkesinde üretilen artık üründen eskisine göre daha az bir pay alabilmesidir. Ama sorun bundan ibaret değildir. İşin bu yanı açısından, İslam âleminin hâkim sınıf unsurları ile yoksul emekçileri, toplumsal üretim ilişkilerin karşı kutuplarında olsalar bile, her ikisinin de sömürgeci ile ilişkilerinde bir benzerlik vardır. Şayet söz konusu coğrafya İslam âleminin varlığını nispeten geri üretim tarzlarında sürdüren toplumlarından biriyse (Arabistan, Libya, Afganistan ya da Fas), o zaman çelişki bundan ibarettir. Ama sömürgeleştirilen coğrafya Osmanlı ya da Mısır ya da Hindistan gibi üretim tarzının daha ileri olduğu ama Batı Avrupa'nın yepyeni atılımı karşısında sarsılmakta olduğu bir toplum ise, yerli hâkim sınıflarında, yoksul emekçilerin hiç tanıyamayacağı bir başka kayıp da yaşanır. Bunu en yalın biçimde ifade etmek için biraz mecazi biçimde söyleyeceğiz: bu hâkim sınıflar **yağmalayandan yağmalanana dönüşmenin sarsıntısını** yaşar.³¹

İşte bu, İslam âleminde ideolojik ifadesini, politik kadrolarda ve hâkim sınıf aydınlarında, geçmişin azamet ve ihtişam koşullarından bugünün zillet ve mazlumluk durumuna düşüş konusunda muazzam bir “mağduriyet” duygusunda bulmuştur. İslam âleminin hâkim sınıf ideolojilerinde 19. yüzyıldan itibaren temel soru, “Avrupa (Batı, Hristiyanlık) karşısında yeniden ayağa kalkarak ona kafa tutmak için ne yapmamız gerekir?” sorusudur. Ama bu soru ezilenin sorusu değildir. “Herkesin eşit ve özgür yaşayabileceği bir dünya nasıl kurulur?” sorusu değildir burada sorulan. “İslam âlemi eski ihtişamına nasıl yeniden kavuşur ve dünyayı yönetir?” sorusudur. Bu ideolojik sorunun ardında ise dünün yağmacılarının (Hint, Mısır, Osmanlı, İran uygarlıklarının) yeniden kendilerinin doruğuna

31 Şu anlamda mecazidir: Osmanlı, İran, Mısır ya da Hindistan kendi coğrafi çevrelerini sadece “yağmalama” (yani savaş ganimeti) yoluyla sömürüyordu. Askeri yağmalamanın yanı sıra üretim temelli sömür biçimleri de geçerliydi.

yerleşeceği bir yağma düzeni kurma özlemi vardır. Yani maddi çıkarlar.

İslam âleminin görelî olarak gelişmiş ve güçlü ülkelerinin hâkim sınıflarının “mağduriyet” duygusunun ardında bu özlem vardır: **Mazlum konumundan yeniden zalim konumuna yükselme özlemi.**

Bu özlem kendini **ideolojik planda** İslam’ın geçmişin ihtişamına yeniden kavuşması biçiminde ifade ettiği oranda, yoksul emekçi sınıflarda da bir etki yaratma kapasitesine sahiptir. Yoksul emekçi, İslam’ın bu “dirilişi”nde, sömürgeciye karşı kendisini savunmak üzere sarıldığı din ve kültürün yüceltilmesini görerek hâkim sınıfların bu programının ardına geçme eğilimi içine girebilir.

Emperyalizm ve sınıf

Burada İslam’ın bir ideoloji olarak oynadığı rolün kendi iç çelişkisi devreye girer. Çünkü İslam sadece sömürgeleştirilen İslam âleminin Batı’ya karşı kafa tutmasının ideolojisi değildir. Aynı zamanda (aynen bütün öteki dinler gibi), hâkim sınıflar tarafından, emekçi kitlelerin düzenin sınırları içinde tutulabilmesi, evcilleştirilmesi yolunda, bu dünyada eşitsizliklerin üzerine gitmemeleri için öteki dünyada kurtuluşu vaat eden bir ideoloji olarak da işlev görür. Üstelik bu işlev, hâkim sınıfların gayet bilinçli olarak benimsediği bir politikanın ürünüdür.

Öyleyse, dinin belirli bir anda belirli bir toplumda esas baskın ideolojik işlevinin ne olacağını somut durumun koşullarından bağımsız olarak belirlemek mümkün değildir. Bütün dinler gibi İslam da bir hâkim ulus ideolojisi gibi de işlev görebilir, sömürgecilik karşısında ezilen bir ulusun kurtuluşunun çimentosu olarak da, bir sınıf hâkimiyetinin zemini olarak da.³² Diyalektiğin temel kuralı bu alanda da geçerlidir. Her konuda olduğu gibi, burada da somut koşulları inceleyerek sonuca ulaşmak gerekir.

Ama öte yandan dinin aynı anda birden fazla ideolojik işlev üstlenmesi de mümkündür. Din bir yandan toplumun büyük kesimlerini tarihi bir mağduriyet duygusuna karşı birleştirirken bir yandan da toplumun bir bölümünün öteki bölümünün sömürüsü altında yaşamasının koşullarını güçlendiren bir zemin karakteri taşıyabilir. İşte bugün Türkiye’de yaşanan budur. Sosyalistlerin bu çelişkiyi somut koşulları içinde kavraması, AKP’yi ve yükselen istibdad tehlikesini yenilgiye uğratmanın ana koşullarından biridir.

Diyanet ve medeniyet

Yukarıda çizilen tablo içinde Türkiye çok özgül bir yer tutar. Türkiye’nin ta-

32 Çok ender ve istisnai olarak hâkim sınıflara karşı kitleleri seferber eden bir ideoloji işlevi de kazanabilir. İslam dışından bir örnek verecek olursak, “Kurtuluş Teolojisi”nin 1970’li ve 80’li yıllarda Latin Amerika’da üstlendiği rol bunun en belirgin örneklerinden biridir. Ama modern çağ öncesinde din toplumsal isyan hareketlerinde çok daha yaygın olarak olumlu bir ideolojik işlev görmüştür. Bkz. Sungur Savran, “İki Devrimin Hikâyesi: Nâzım, Bedreddin ve 1416 İhtilali”, *Devrimci Marksizm*, sayı 26, İlkbahar 2016, s.107-158.

rihsel gelişmesinin birkaç boyutu İslam dünyasında **benzersiz** olarak nitelenmelidir.

Türkiye'nin özgüllüğünü tanımlayan birkaç mesele vardır. Bunları anlayabilmek için önce tarihsel gelişmeyi kısaca hatırlamalıyız. Yukarıda kapitalizmin gelişmesiyle birlikte Osmanlı topraklarının Avrupa'nın çeşitli güçlerince 19. yüzyıl boyunca nasıl kemirildiğini kısaca özetlemiştik. 1908 devrimi, sadece imparatorluğun hâkim gücü Türk-İslam unsuruna değil, bütün dini ve etnik kökenlerden halklara yaslanan çokuluslu bir devrim olduğu halde, biraz da ironik biçimde, dağılma sürecini hızlandırdı. Bosna-Hersek'e Avusturya el koydu, Girit Yunanistan'a iltihak etti, Bulgaristan bütünüyle bağımsız hale geldi, en önemlisi Balkan savaşlarıyla birlikte Osmanlı Avrupa'daki topraklarının büyük bölümünü geri dönülmez biçimde yitirdi. Bu, 1908 devriminin esas motor gücü olan İttihat ve Terakki'yi hızla gayrimüslimlerden koparak Türk-İslam hâkimiyetinin temellerini sağlamlaştıracak bir yönelişe soktu. İttihat ve Terakki, devrimin ilk yıllarında Osmanlı'yı daha laik bir yapılanmaya doğru taşıyan birtakım önlemler almıştı. Ama I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Enver-Talat-Cemal'den oluşan "triumvira"nın savaşa girişi, Osmanlı'yı Alman emperyalizmiyle ittifak içinde Müslüman ve Türki coğrafyalara doğru açılarak yeniden ayağa kaldırma eksenindeydi. Bu, İttihatçıların eşzamanlı olarak pan-Türkizm ve pan-İslamizme yaslanan bir politika izlemeye başlaması demektir. Nitekim, Osmanlı'nın savaşa girmesi padişahın halife sıfatıyla Cihad-ı Ekber ilan etmesiyle de desteklendi. İttihatçılar böylece Mehmet Akif Ersoy gibi İslamcılar da yanlarına alan bir politika izlemiş oluyordular.

Ne var ki, cihad çağrısına rağmen, Arap dünyasının birtakım güçleri Osmanlı'dan kopacaktı. 1916 Arap isyanı ve onu izleyen süreçte hem Mekke Şerifi Hüseyin'in emperyalizmin yanına geçmesi, hem de Bağdat'ın düşüşü Osmanlı'nın bütün Arap dünyasını kaybetmesiyle sonuçlanacaktır. Savaşı izleyen süreçte hem Britanya ve Fransa emperyalizmleri arasında 1916'da imzalanan Sykes-Picot anlaşmasının uygulanması temelinde Ortadoğu'nun bu iki ülke arasında bölüştürülmesi, hem de Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un bile işgal edildiği bir süreçte Anadolu'nun da büyük ölçüde paylaşılması, ortaya yepyeni bir durum çıkarıyordu. Anadolu'nun çoğunluk Müslüman halkına (Türkler, Kürtler, Lazlar, Çerkesler vb.) dahi yaşanacak bir yurt neredeyse kalmıyordu. Milli Mücadele bu yeni duruma karşı bu halkların ayakta kalma mücadelesidir.

Bizim buradaki konumuz açısından önemli olan şudur: Milli Mücadele görünürde halifenin emperyalizmin tutsağı olmaktan kurtarılması zemininde verilmiştir. "Görünürde" diyoruz, çünkü hareketin bazı unsurlarının, en başta Mustafa Kemal'in daha bu aşamadan hilafeti kaldırma kararında olması mümkündür. Ama üzerinde anlaşmaya ulaşılan bütün metinlerin gösterdiği gibi, hareketin bütününden açısından ortak zemin buydu. Bunun sonucu da aynen I. Dünya Savaşı esnasında olduğu gibi, Milli Mücadele'nin de her türlü eğilimde kadroların, bu arada

İslamcılarının da, Kürdistan'dan şeyhlerin de birlikte savaşması yoluyla verilmesi olmuştur. Savaş kazanıldıktan sonra Kasım 1922'de saltanat ilga edildiğinde ve bunun mantıksal sonucu olarak 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edildiğinde dahi halifelik kurumu muhafaza edilmiştir. Son padişah Vahdettin ülkeden kaçtıktan sonra halifeliği yine hanedandan Abdülmecit devralmıştır. Yani cumhuriyetin ilan edilişi de dahil olmak üzere, Milli Mücadele sonuna kadar devletin İslami temellerine dokunmayan bir çerçevede verilmiştir.

Büyük değişim 1924 yılının 3 Mart tarihinde gelmiştir. O tarihte, daha önce seçimle yenilenmiş olan meclis, üç önemli yasayı kabul etmiştir: Hilafetin ilgası ve Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkartılmasına dair kanun, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yani eğitimin dini temellerden koparılarak birleştirilmesi ve Evkaf ve Şeriye Bakanlıkları'nın ilgası, yani dini iktidarın Bakanlar Kurulu düzeyinde temsiline son verilmesi ve bunun yerine din işlerine bakmak üzere bir Diyanet İşleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması, İslami vakıfların ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine verilmesi.³³ İşte Kemalizm ile İslam'ı cumhuriyetin de temeli sayan akımlar arasında kopuş burada başlamıştır. Bunları ardı ardına laikliği hedefleyen başka önlemler izlemiştir. Şer'i mahkemelerin lağvedilmesi (1924), tekke ve zaviyelerin kapatılması, yani tarikatların yasaklanması (1925), Türk Medeni Kanunu aracılığıyla kişi ve aile hukukunun İslami temellerden koparılması (1926), devletin dininin İslam olduğuna dair hükmün anayasadan çıkarılması (1928) ve laikliğin anayasaya girmesi (1937) bu sürecin en dikkat çekici merhaleleridir.

Buraya kadar bilinen bir öyküyü ana hatlarıyla özetlemiş bulunuyoruz. Türkiye'yi İslam âleminde özgül, hatta benzersiz bir vaka haline getirenin ne olduğu konusundaki yorumumuza bu aşamada başlayabiliriz.

Sürecin Marksistler tarafından ciddiyetle ele alınmamış bir boyutunu ele alarak başlayalım. Buraya kadar anlattığımız değişim süreci, hem solda, hem de genel olarak "ilerici" çevrelerde, laiklik ilkesini Türkiye'de yerleştirdiği için, Türkiye'nin aydınlanma devriminin bir boyutu olarak yüceltilmiştir. Oysa Diyanet İşleri'nin Sünni İslam'ı birçok bakanlıktan daha yüksek bütçesiyle, hem de sözüne devletin yaptırım gücünü katarak diğer din, mezhep ya da inanç/inançsızlık sistemlerine karşı üstün kılmasının laiklikle bağdaşmadığı son on yıllarda keşfedilmiş bulunuyor.

Ama mesele bundan ibaret değildir. Bu yazıda tartıştığımız meseleler açısından bakıldığında, daha önemli bir şey vardır: Kemalist "inkılaplar" sisteminin bir ikinci boyutu vardır ve bu, solda bütünüyle görmezlikten gelinmiştir. Kemalizm, Türkiye'yi sadece din temelli bir toplum olmaktan çıkartarak laiklik yönünde bir atak yapma özelliği taşımaz; aynı zamanda toplumu kendi kültürel ortamın-

33 Buna Genekurmay'ın da Bakanlar Kurulu'ndan çıkartılması eşlik etmiştir. Bu önemli bir adım olmakla birlikte konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için ele almıyoruz.

dan zorla kopararak Batı kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Bunun sürecin ne kadar önemli bir boyutunu oluşturduğu, anayasal koruma altına alınmış olan “inkılap kanunları” arasında şunların da yer almasından görülebiliyor: şapka kanunu (1925), hafta tatilinin Cuma’dan Pazar’a alınması ve Batı’nın saat sisteminin kabulü (1925), takvim değişikliği (1926), Batı’da kullanılan rakamların kabulü (1926), Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş (1928), bazı kıyafetleri yasaklayan kanun (1934).³⁴ Bunların yanına balo geleneğinin devletin tepesinden yerleştirilmesinden Türk musikisinin bir süre boyunca yasaklanmasına ve Arapça ve Farsça’nın okul programlarından çıkartılmasına kadar bir dizi çarpıcı başka unsuru katabilirsiniz.

Biz buna daha önceki bir çalışmamızda “**uygarlık transplantasyonu**” adını verdik.³⁵ Sosyalist ve Marksist sol başta olmak üzere solun büyük çoğunluğunun bu meseleyi neredeyse ciddiye almaması, cumhuriyetin Batı kültürünün normlarını neredeyse zora dayalı biçimde Türkiye’ye empoze etmiş olmasını sorunlaştırmaması bizce çok ciddi politik ve ideolojik sonuçları olan bir meseledir. (Bu meseleler üzerinde duranların kendilerini İslamcı eleştiriden ayırmakta çektikleri güçlük meselenin ciddiyetini arttırmıştır.) Türkiye’nin saatlerini Batı uygarlığına ayarlamasını otomatik olarak “laiklik” diye yorumlamak gerçekten şaşırtıcıdır. Batı’nın dünya ekonomisi ve politikasındaki üstünlüğünün diğer uygarlıklar için birçok alanda güçlükler yarattığı ortadadır. Avrupa ulusları ve onların Amerika ve Okyanusya kıtalarındaki uzantıları (ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve bir ölçüde “Latin” denen Amerika) dışında dünyanın birçok coğrafi bölgesinde halklar hayatlarını idame ettirebilmek için mesela iki ayrı alfabe veya iki ayrı takvim öğrenmek ve kullanmak zorunda kalabiliyorlar. Ama tek bir örnek alacak olursak, Arap, Fars, Hint, Çin, Japon, Kore uygarlıkları sırf kapitalizme Batı’nın ayak izinde geçtikleri için Latin alfabesini benimsemiş değiller. Bırakın bu uzak uygarlıkları, Avrupa’nın Hristiyan kültüründen gelen bir dizi ulus bile (Ruslar ve Yunanlar ilk akla gelenler) alfabelerini değiştirmekten kaçınmış bulunuyorlar!

Türkiye’de yaşanan bu sürecin sosyo-kültürel ve politik sonuçlarını çıkarmak gerekir. Bunlardan ilki, yaygın olarak bilinen ama hatırdan hiç çıkartılmaması gereken bir noktadır: Türkiye İslam dünyasında, sosyalist inşa deneyiminden geçmiş olan ülkeler (Tataristan, Kafkas ulusları, Orta Asya, Bosna-Hersek, Kosova vb.) dışında, laikliğin en fazla mesafe kat ettiği ülkedir. Onu Şah dönemi İran’ı, Habib Burgiba’nın Tunus’u vb. biraz geriden izler. Ama özellikle Arap dünyasında laiklik kavramının kendisi bile neredeyse tabudur. Hiçbir Arap ülkesi bu kavramı resmen kullanmamıştır. Buna en yakın kavram, dinin devletin bütünüyle temelini oluşturmadığı bir devlet anlamında “sivil devlet”tir. Buna karşılık,

34 Bkz. İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2010, s. 31-32.

35 “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, a.g.m., s. 59-67.

sosyalist inşa dönemini yaşamış ülkelerin bazı bakımlardan Türkiye’den bile daha köşeli bir laiklik dönemi yaşadığını unutmak da ciddi sorunlar yaratacaktır. Dolaysız olarak günümüz politikasına etki yapan bir faktör olarak, bu ülkelerde İslamcı propaganda ve örgütlenme faaliyetlerinin nüfusu Müslüman ağırlıklı başka ülkelere göre çok farklı sonuçlara yol açmasını örnek verebiliriz. Örneğin Balkan ülkelerinde (Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova vb.) bu tür faaliyetler çok yabancı bir ortamla karşılaşmaktadır. Daha uzun vadeli ve dolaylı önemi olan bir konu, bu ülkelerin Müslüman halkının uzun onyıllar boyu ateizm propaganda-sına ve ona uygun bir eğitim müfredatına maruz kalmış olmasıdır. Bu deneyimin sonuçlarının araştırılması gelecek için büyük önem taşır.

Türkiye’ye dönecek olursak, yukarıda sözü edilen özellik Türkiye topraklarındaki bu ikinci burjuva devriminin (ilki 1908’dir) bir başka niteliği ile bir araya geldiğinde patlayıcı bir çelişki yaratmıştır. 1919-1923 arasında yaşanan devrim, birçok bakımdan radikal değişikliklere yol açmıştır. Ama bir konuda son derece sınırlıdır. **Devrim, büyük emekçi halk kitlelerini devrim sürecine katmadan yürümüştür.** Klasik burjuva devrimleri arasında laiklik konusunda en ileri giden Fransız devriminde Katolik kilisesinin ayrıcalıklarına devrim büyük köylü kitleleriyle birlikte son veriyordu. Türkiye’de ise dinin etkisine karşı mücadele kitlelerle birlikte değil, onlara rağmen yürütülmüştür. Bunun sonucu, laikliğe ilişkin uygulamaların toplum içinde bugüne kadar süren bir gerilimi yaratmış olmasıdır. Kendi çıkarları doğrultusunda kendi pratik faaliyetleriyle yeni bir toplumun yaratılmasına geçemeyen kitleler, laiklik konusunda her zaman kuşkucu, hatta hasmane bir tutum içinde olmuşlardır.

Laikliğin bir Doğu toplumunda uygulanışı ilk ortaya çıktığı Batı Avrupa’da uygulanışına göre kaçınılmaz olarak daha sancılı bir süreç olacaktır. Bunun nedeni, İslam âleminin yukarıda ortaya konulan tarihsel deneyimidir. 18. ve 19. yüzyıllarda adım adım kapitalist Batı’nın hâkimiyeti altına giren İslam âleminde, sömürgeciliğin belirleyiciliği dolayısıyla sorun, on yüzyıllık bir tarihi geçmişin de etkisi altında, Hristiyanlık ile İslam’ın bir çelişkisi biçimini almıştır. Dolayısıyla, laiklik, Müslüman ağırlıklı toplumlara, yeni bir toplumun müjdesini getirmekten çok İslam dininin baskı altına alınması gibi görünüyordu. **Orijinal burjuva devrimleri deneyiminde mesele dünyevi ile uhrevi olan arasındaki bir karşıtlık olarak biçimlenmişti.** Hristiyanlığın toplumsal hayattaki ağırlığının geriletilmesinin başka, yabancı bir dinin hâkimiyeti korkusunu doğurması için bir neden yoktu. **Burjuva devrimi ile birlikte laiklik İslam âleminin gündemine geldiğinde ise söz konusu toplumlar Batı ile karşılaşmalarında kendilerini savunma mekanizması olarak gördükleri dinin geriletilmesine ek bir tepki gösteriyorlardı.**

Türkiye’de laikliğe bir de radikal Batılılaşma, yani uygarlık transplantasyonu eşlik ettiği için bu savunma mekanizması toplumda yeni uygulamaların çok güçlü bir tepkiyle karşılaşması anlamına geliyordu. Hem eski düzenin hâkim sınıf-

larının çoğunluğunda, hem bunların devamı olan ama yeni döneme ayak uydurmaya çalışan hâkim sınıf unsurlarında laiklik/Batılılaşma karması uygulamalar ağır bir tepki doğuyordu. Üstelik bundan ayrı olarak yoksul emekçi halkta da bu süreç yeni kurulan cumhuriyet rejimine karşı ciddi bir soğukluk ve yabancılaşma yaratmıştır. Doğrudur, özellikle büyük kentlerde ve (Karadeniz bölgesi hariç olmak üzere) kıyı şeridinde farklı nedenlerle de olsa yeni hayat tarzı, yeni kültür, yeni uygarlığın normları büyük ölçüde kabul görmüştür. Ama Anadolu'nun iç bölgelerinde, Kürt halkının yaşadığı yörelerde ve Karadeniz'de eski hayat tarzı ve kültür büyük bir direnç göstermiştir.

Ayrım sadece coğrafi değildir, aynı zamanda sınıfsaldır. Burjuvazinin hâkim fraksiyonunun yanı sıra devlet bürokrasisi, yeni, eğitilmiş küçük burjuvazi, proletaryanın üst eğitilmiş katmanları (öğretmenler ve diğer kamu çalışanları ve kısmen sanayi proletaryasının ileri kesimleri) yeni yaşam tarzına ve kültüre adapte olurken, kentlerde kol emeğiyle çalışan işçilerin geri kalan katmanları, geleneksel küçük burjuvazi (kentte esnaf ve zanaatkâr, kırdan küçük çiftçiler ve tarım proletaryası) eski yaşam tarzında ısrar etmiştir. Üstelik geleneğe sarılma zamanla azalmamış, kırdan kente göçüş ile birlikte artmıştır. Bunun sonucunda sınıf ayrımı ile kültürel bölünme **aldatıcı biçimde** paralel bir şekillenme geçirmiştir. "Aldatıcı biçimde" olduğunu vurguluyoruz, çünkü burjuvazinin tâbi konumda olan, Batıcı-laik kanadının hâkimiyeti altında kalan kanatlarında, özellikle taşra burjuvazisinin saflarında da eski yaşam tarzına bağlı kalma yaygın olarak görülür. Dolayısıyla, kültürel bölünme aslında sınıf ayrımına karşılık vermemekte, ama hâkim unsurlar Batılı bir yaşam tarzını benimsediği için büyük kitlelere mesele böyle **görünmektedir**. Sınıf bölünmesiyle kültür bölünmesinin görünürde üst üste gelmesi, İslamcı gelenekten gelen hareketlerin yoksul emekçi kitleler tarafından yaygın biçimde desteklenmesini açıklayan temel faktörlerden biridir.

Türkiye'nin bir başka özgül yanı da şudur: İslam âleminin büyük çoğunluğunun tersine dar anlamda sömürgeleşmemiş olan Türkiye'de, Batı'nın hâkimiyeti, ideolojik ve kültürel basıncı, yabancı sömürgeci güçler eliyle değil, yerli bir kadro tarafından, Kemalizm aracılığıyla uygulanmıştır. Bütün bu şekillenme Türkiye'de çok partili yaşama geçişle birlikte CHP geleneğindeki partilerin neden hep halkın sadece bir azınlığına desteklendiğini, sağ hareketlerin çok daha büyük bir desteğe mazhar olduğunu açıklayan bir faktördür. 1970'li yıllardan itibaren Batıcı-laik sermayeye karşı bayrak açan Anadolu sermayesinin temsilcisi İslamcı hareketin de neden hızla büyüdüğünü açıklayan budur. Nihayet, Anadolu sermayesi (Özal döneminde bir kuluçka evresi yaşadıkdan sonra) kendisi tekelsiz sermayeye dönüşür dönüşmez güçlenme hızlanmış ve AKP ile birlikte doruğuna erişmiştir. Daha önce de üzerinde durduğumuz bu nokta üzerinde ne kadar ısrar etsek yeridir: AKP'nin ve (tarihi lider Profesör Dr. Necmettin Erbakan'dan bir ölçüde farklı biçimde) tam tamına bir halk adamı görünümü veren Tayyip Erdoğan'ın kitleler nezdindeki büyük ve şimdiye kadar sarsılmaz itibarı, büyük

ölçüde emekçi ve yoksul halk kitlelerinin önemli bir bölümünün sınıfsal karşıtlık ile kesişme içindeki kültürel bölünmede kendilerine uygun bir önder buldukları kanaatinin ürünüdür. Yani AKP'nin gücünün sadece kitlelerin "aldatılması"yla, "cehaleti"yle vb. açıklanması, sorunun derinliğinin kavranmasını olanaksız kılmaktadır. Sorun büyük ölçüde Türkiye toplumunun tarihsel şekillenmesinden doğan özgül bir çelişkinin, uygun koşulları bulduğunda patlak vermesinin ürünüdür.

Millet ve ümmet

Buraya kadarını daha önce bir başka çalışmamızda dile getirmiştik. Şimdi Türkiye tarihinin, esas bu yazının konusu olan yükselen istibdad rejiminin tarihsel temelini açıklayacak özelliğine geçiyoruz. Bu özellik, halk kitleleri ile değil doğrudan doğruya hâkim sınıfların bir kanadı ile ilgilidir. **Türkiye'nin İslamcıları Kemalizme hınç dolu iseler bunun en büyük nedeni halifelikğin ilga edilmiş olmasıdır.**

Bunun anlamını kısaca izah etmeye çalışalım. İslam dünyevi bir topluluk olarak ulusa değil ümmete dayanır: yani bütün müminlerin ortak toplumuna. Ümmet (İslam Arap yarımadasının dışına doğru genişlediği andan itibaren) tarihin hiçbir aşamasında gerçek bir bütün olarak var olmamıştır. Ama en azından Sünni Müslümanları birbirine bağlayan ve ruhani bir birlik duygusunu yaratan halifelik kurumu var olduğu sürece, ümmet halifeye bağlı olan bütün müminlerin topluluğu olarak hiç olmazsa manevi bir bütünlük duygusunda varlığını sürdürmüştür. Elbette hac ve dini bayramlar gibi (bu kez Şiileri de kapsayacak tarzda) bütün İslam âlemini birleştiren dini törenler de ümmet duygusunu daha da ileri taşır.

18. ve 19. yüzyıllarda yükselen kapitalizmin güçlendirdiği Batı'ya karşı içine düştüğü eziklik, İslam dünyasında halifelik kurumuna daha da özel bir önem kazandırmıştır. Kapitalizmin gelişmesi, bu gelişme sonucunda ayrı ayrı ulusal pazarların oluşumu, İslam dünyasında da ulusun (yani Osmanlı'daki kadim anlamıyla değil de modern anlamıyla kullanıldığı zaman "millet"in) oluşumu yönünde dinamikler yaratmaktaysa da, şunu hiç unutmamak gerekir: 20. yüzyıla gelindiğinde çağ artık emperyalizm çağıdır, dünya ekonomisi çağıdır. Kapitalizm öncesi bölünmeler karşısında ulusal pazarın yarattığı üstünlük, dünya pazarının daha da belirleyici hale gelmeye başladığı bir çağda ulusların Batı'da oluştuğu 16.-18. yüzyıllar arası dönemle karşılaştırıldığında görece bir üstünlük haline gelmiştir. Ümmet, **koşullar el verdiğinde** ulusal pazarlardan çok daha geniş bir pazarın temelini oluşturabilecek bir potansiyel harç olarak iş görebilir. Ama ilk aşamada, bu koşullar henüz oluşmadan evvel, ümmetin önemi daha ziyade İslam âleminin Batı karşısında içine düştüğü eziklikten kurtulmada bir çare olarak görünmesindedir.

İşte bu yüzdendir ki, 16. yüzyılın başından beri halife ünvanını taşıyan Osmanlı sultanının I. Dünya Savaşı yenilgisi sonunda içine düştüğü güçlükler dünya Müslümanlarının çok ilgisini çekmiş, Hindistan'dan Mısır'a Müslüman

toplulukları halifenin geleceğini güvence altına alabilmek için Anadolu'daki emperyalist işgal girişimine karşı mücadele etmekte olan Milli Mücadele'ye ciddi bir destek vermiştir.

Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı, daha önce de tartıştığımız gibi,³⁶ hilafetin ilgasını mantıksal olarak içermiyordu. İtalya örneğinde görüldüğü gibi, dini otorite farklı bir biçimde ayakta tutulabilir, bundan hem uluslararası ilişkiler, hem de Türkiye burjuvazisinin gelişen çıkarları bakımından yararlanılabilir. Nitekim, saltanatın kaldırılması ile hilafetin ilgası arasında geçen dönemde Anadolu'da hilafet kurumunu yeni Türkiye'nin İslam dünyasındaki hâkimiyetini muhafaza etmek ve hatta ileriye taşımak amacıyla kullanmayı planlayan bir programın var olduğu çok çeşitli tarihsel verilerden anlaşıyor.³⁷

Kemalist akım ve en başta Mustafa Kemal bu yola girmektense hilafeti bütünüyle ilga ederken bunu, yeni kurulmakta olan ulus devletin mantığıyla ümetin lideri olarak farklı görevlere soyunması gereken halifenin sorumlulukları ve yetkileri arasında zorunlu olarak çelişkiler doğacağı gerekçesine bağlamıştır. Mustafa Kemal'in bu konudaki açıklamaları, burjuva ulus devlet mantığını hâkim kılmak isteyen bir ideologun argümanı olarak kusursuzdur. Bir yazar Mustafa Kemal'in argümanlarını şöyle özetliyor:

Mustafa Kemal Paşa, hilâfet hakkındaki görüşlerini açıklarken, halifelik makamına (...) doğrudan doğruya selahiyet verilmeye kalkışılacak olunursa, bu selahiyeti âlem-i İslam'a tatbik mecburiyetinde olacağını, tatbik etmediğinde manasız kalacağını, tatbik edebilmek için de onların buna muvafakat etmelerinin lüzumuna dikkat çekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, müstakil Müslüman devletlerin halifenin müdahalesinin [asılında böyle] kendi istiklâllerine müdahale sayacaklarını söyledikten sonra esaret altındaki İslam âleminin üzerinde selahiyet gösterebilmek için de önce bunların esaretten kurtarılmaları gerektiğini, halifenin bunu yapabilmesi için de kuvvete ihtiyacı bulunduğunu, bu kuvvetin 8 milyonluk Anadolu halkı olacaksa bu halkla esaret zincirlerini elinde tutan devletlere ilan-ı harp etmek gerektiğini, bu vazifenin Anadolu halkına fazla geleceğini söyledi.³⁸

Ne var ki, Türkiye'nin siyasi hayatında özellikle 1950'li yıllardan itibaren büyüyen bir önem kazanan, bugün ise gündeme damga vuran İslamcı akım açısından bu açıklama yetersizdir. Hilafet Türkiye'nin hâkim sınıfları açısından bakıldığında bütün öteki Müslüman topluluklarından çok daha başka, benzersiz bir önem taşır. Hilafet kurumunun Osmanlı sultanlarının elinde olması Türklere İslam âleminin lideri olma olanağını vermiştir. Kemalizmin bu olanağın devam

36 A.y., s. 68-69.

37 Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, İstanbul: Ufuk Yayınları, genişletilmiş 2. baskı, 2013, s. 150-158.

38 A.y., s. 172.

etmesi ihtimalini kendi elleriyle ortadan kaldırmış olması, **İslamcı hareket açısından affedilmez bir tarihi ihanettir.** Bu açıdan bakıldığında, İslamcı akım Türkiye’de ümmetçidir çünkü ümmetçilik modern anlamıyla Türk milliyetçiliği için çok güçlü bir zemin yaratmaktadır. Yani diyalektik bir dille ifade edecek olursak burada evrensel (ümmet) kendini bir tekil varlıkta (Türk milleti) cisimleştirmektedir. Bu yüzden Türk milliyetçiliği ümmetin taşıyıcısı iken, ümmet de Türk milliyetçiliğini yüceltecektir.

Türk İslamcılar, İslam âleminin hâkim sınıflarında var olduğunu yukarıda ifade ettiğimiz yağmalayandan yağmalanana dönmenin sarsıntısını en çok yaşayan ve yeniden yağmalayan haline gelebilmenin yollarını arayan ruh durumunun en ileri ifadesini bulduğu örnektir. Bu yüzden de Kemalizmin hilafeti kaldırarak bunun yolunu kapatmış olmasını tam anlamıyla bir ihanet olarak görürler. **AKP’nin rövanşizminin en önemli kaynağı budur.** Bakın İslamcı bir aydın meseleyi nasıl sunuyor:

Burada başlıca, İslâm’ın yakın modernleşme tecrübesi ışığında Türkiye-merkezli İslâm dünyasının nasıl bir istikamet tutması gerektiği hayatî sorusuna cevap aradım. Ulus-devletin halet-ruhiyesinin ufuklarını daralttığı Türk aydınları kabullensin kabullenmesin, hakikat değişmez: **Türkiye’nin kaderi, İslâm dünyasının kaderi demektir.**³⁹

Mustafa Kemal’in hilafetin ilgasını ulus devlet ile ümmet mantığının uyumsuzluğuna ilişkin gerekçelendirmesine karşı İslamcı akımın çeşitli iddiaları vardır. Bu yazının amaçları açısından ayrıntısına girmemize gerek olmayan bu iddialar arasında Lozan görüşmelerinde Britanya’nın Kemalistlerden hilafetin ilgası sözü aldığına ilişkin iddiadan Selanik dönmelerinin ve Masonların hilafetten kurtulma isteklerine kadar bir dizi argüman ileri sürülür.⁴⁰ Biz bunların tartışılmasını ve her biri konusunda berraklık sağlanmasını Türkiye tarihinin bu önemli dönüm noktasına ışık tutmak bakımından da, gerici ideolojinin genç kuşakların zihnini zehirlemesinin engellenmesi bakımından da gerekli görüyoruz. Bu tür bir beraklaştırma genç kuşak Marksist tarihçilerin bu dönem üzerine burjuvazinin her iki kanadının da önyargılarından arınmış ve tarihsel maddeciliğin yöntemleriyle donanmış yeni bir bakışla eğilmesini gerekli kılıyor.

Hilafet ve riyaset

Tayyip Erdoğan’ın AKP’sinin gözünde, Türkiye’nin hâkim sınıflarının İslam âleminde yeniden ve bu sefer Türk kapitalist sınıfının çıkarları temelinde bir

39 Bedri Gencer, *İslâm’da Modernleşme 1839-1939*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. baskı, 2012, s. 25. Vurgu bizim.

40 İsmail Kara, a.g.y., s. 30-31; Ali Satan, a.g.y., Lozan için s. 164-170; Mason locaları için s. 210.

yönetici güç haline gelmesi için koşullar bugün yeniden oluşmuştur. Tayyip Erdoğan'ın kendi önüne koyduğu tarihi misyon işte budur.

Burada koşullardan söz ederken hem uluslararası ve ulusal düzeyde nesnel koşullardan, hem de politik ve ideolojik alanda öznel koşullardan söz ediyoruz. Uluslararası alanda sermayenin 21. yüzyıl başında 20. yüzyıl başına oranla daha da uluslararasılaşmış olması, kendisini artık ulusal ölçekte değil kıtasal ölçekte ekonomik bütünleşmelerle ifade ediyor. Avrupa Birliği, NAFTA, Mercosur, ASEAN ve benzeri bütünleşmeler, Asya Pasifik ve Atlantik bölgelerinde pazarlığı yapılan serbest ticaret birlikleri ulusal pazarlardan daha ileri biçimlere geçişin zamanının çoktan geldiğini düşündürüyor. İşte bu bağlamda İslam dünyasının ekonomik bütünleşmesini sağlayacak bir zemin olarak ümmet yeniden gündeme geliyor.

Koşullar, kapitalizmin ümmet ölçeğinde gelişmesi için, yani İslam ekonomik birliği açısından aradan geçen yüz yıllık süre içinde elbette çok daha elverişli hale gelmiştir. Petrol zenginliği, İslami finans ve Türkiye ve Malezya gibi ülkelerde kapitalizmin (ilkinde sanayi, ikincisinde finans alanlarında) ciddi bir gelişme göstermiş olması, böyle bir bütünleşmenin maddi koşullarını yaratmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı, İslam Kalkınma Bankası ve (Türk-Arap Ekonomi Forumu türünden) bir dizi ikincil örgütlenmeler ise bunun siyasi çerçevesini oluşturabilecek potansiyeli yaratmaktadır. Nükleer güce sahip Pakistan, NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip Türkiye, dişine tırnağına kadar silahlanan Suudi Arabistan ve öteki Körfez ülkeleri bu uluslararası bütünleşme sürecinin hızla askeri bir güce de kavuşma olanağını sağlamaktadır.

İslamcı hareketin 1979 İran devriminde ve Afganistan'da Sovyet işgaline karşı verilen mücadeleden bu yana dünyanın çok çeşitli coğrafyalarında gelişiyor olması⁴¹ ümmeti birleştirici politik ve ideolojik harcın adım adım karılmakta olduğunu göstermektedir.

Uluslararası planda bir başka olumlu koşul ise, 21. yüzyılın başında emperyalizmin hem ekonomik, hem de politik olarak zayıflamış olması sonucunda dünya sisteminde birtakım alternatif güç odaklarının önünün açılmış olmasıdır.

Türkiye'nin kendi içinde kapitalist gelişme ise, 1980 darbesinden itibaren sermayenin dışarı doğru büyük bir atak yapmasını nesnel bir olanak ve ihtiyaç haline getirmiştir. Gerek ihracat, gerekse çevre ülkelerde inşaat taahhüt ve dış yatırım ataklarıyla Türk sermayesi eski Sovyet cumhuriyetlerinden bazı kara Afrika ülkelerine ve en çok da Arap dünyasına açılmış bulunuyor. Finans alanında bütün burjuva hükümetleri İstanbul'u bölgenin finans merkezi haline getirmek için tutarlı bir çaba içinde olmuşken, AKP ile birlikte İslami finans bakımın-

41 Ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Gürel, "İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması", Neşecan Balkan vd. (haz.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 19-52.

dan da Türkiye'nin Arap sermayesi için bir merkez olma ihtimali doğmuştur. Türkiye'nin dış politikasında da daha Özal döneminden beri bütün bu gelişmelere uygun bir yayılcı eğilim uzun zamandır yerleşmiş bulunuyor.

İslamcı hareket en başından itibaren Erbakan döneminde de İslam ekonomi birliğini ana programatik hedeflerinden biri olarak benimsemişti.⁴² Erbakan'ın kısa ömürlü başbakanlığı döneminde kurulan D-8 adlı İslam ekonomik işbirliği grubu, adının da açıkça gösterdiği gibi, "Hristiyan Batı'nın" (ve şayet Rusya'yı da "Hristiyan kulübü"ne yerleştirirsek istisnai olarak Japonya'nın) önde gelen ekonomilerinden oluşan G-8'in alternatifi idi.

Bugün ise Tayyip Erdoğan kendisini İslam bütünleşmesinin mimarı olarak görüyor. Amacı, en azından Sünni İslam dünyasını, Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın Arap dünyasından başlamak üzere Türkiye'nin ve kendisinin önderliğinde bütünleştirmektir. (Buna daha en baştan Balkanların Osmanlı bakiyesi Müslüman halklarını dahil etmek de planın bir parçasıdır.) Erbakan kendi İslam ülkeleri bütünleşmesini Avrupa Birliği'nin ve daha genel olarak emperyalist devletler sisteminin bir alternatifi olarak görüyordu. Tayyip Erdoğan ise AKP için stratejisini tam belirlememiş bir görünüm sergiliyor. Başlangıçta 28 Şubatçıları yenilgiye uğratmak için taktik nedenlerle AB'ci bir yönelişe girdiği tartışmasız. Bunu daha sonra iç politikada yerini sağlamlaştırdığı oranda büyük ölçüde gevşetti. Ama ABD (ve İsrail) ile ilişkilerde henüz stratejik kararını vermemiş görünüyor. Bu konunun nasıl çözüleceği bu güçlerin Erdoğan'ın stratejik hedefleriyle ne ölçüde ve hangi zaman diliminde çelişki içine gireceği ile ilgilidir. Son tahlilde İslam birliği bir olanak haline geldiği ölçüde Erdoğan bu ittifak ilişkisinden bile kopabilir.

İşte bu stratejidir ki Erdoğan'ın 2014'te cumhurbaşkanlığı ile birlikte kendisine "Reis" sıfatını taktırmasına yol açmıştır. Ortadoğu'nun bir önceki "Reis"i, 20. yüzyıl tarihinin en önemli Arap lideri olan Mısır cumhurbaşkanı Nasır'dı. Nasır Ortadoğu'da, daha doğrusu Menderes Türkiye'si ve Şah İranı gibi emperyalist uşağı iki Arap-olmayan ülke dışında bütün Arap dünyasında farklı bir temelde bir birlik dalgası yaratmıştı. 1966'da İhvanı Müslimin'in (Müslüman Kardeşler'in) lideri Seyyid Kutub'u idam sehpasına yollayacak kadar İslamcılık karşıtı bir zeminde hareket ediyordu. Tayyip Erdoğan bir bakıma yeni "Reis" konumuna kendini yerleştirerek Kutub'un da Nasır'dan intikamını almaya adaylığını koymuş oluyor!

Erdoğan'ın (Sünni) İslam dünyasının lideri olarak son aşamada halifelliğini ilan ettirmeyi düşünüp düşünmediği ancak spekülasyon konusu olabilir. Ama Türkiye İslamcılığının tarihi oluşumunun mantığı bunun kesinlikle mümkün olduğunu gösteriyor. Şimdilerde AKP içinde Erdoğan'a dini bir mertebe atfeden bir tar-

42 Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. 6, *İslamcılık* içinde, İstanbul: İletişim, 2004.

zın yaygınlaşması, hareketin de buna yatkın olduğunu düşündürüyor. Erdoğan'ın kendisinin zaman zaman bilinç dışını ortaya döken sözleri ("Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler olmuştur")⁴³ de bu özlemin öznel düzeyde varlığına işaret ediyor. Riyaset (Reislik) hilafet ile sonuçlansın isteniyor mu, kesin bir şey söyleyemeyiz. Ama gidişat o yöndedir.

Tabii istemek başka, yapabilmek başka. Yazının sonunda bu noktaya yeniden döneceğiz.

4. Rabiizm

Buraya kadar Erdoğan'ın "Reis" ünvanıyla simgelenen siyasi yönelişin ardından neyin yattığını araştırdık. Şimdi somut olarak bu sürecin bugünkü aşamasına nasıl geldiğini anlamamız gerekir. İlginç bir rastlantıyla Gezi ile başlayan halk isyanı dolayısıyla iç politikada olduğu gibi dış politikada, daha doğrusu Arap dünyası ile ilişkilerde de 2013 dönüm noktasıdır.

Erdoğan'ın 2009'da yaşanan "one minute" olayı, 2010'da Mavi Marmara ve 2011'de Mısır devrimi sürerken Mübarek'e çağrı yapma temelinde Arap kitlelerinin gözünde bir kahraman haline gelmesi bu yolda atılmış hazırlık adımları idi. "İslam âlemi"nin liderliği tutkusu 2011-13 döneminde AKP'nin İhvan-ı Müslimin hareketinin başına geçme çabasıyla bütünleşti. Ortaya çıkan tablo şuydu: Mısır'da cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin İhvan'ı, Katar'da Mısırlı din âlimi Yusuf Kardavi'yi de yanına almış İhvan hamisi şeyh, Tunus'ta hükümetin başında olan Ennahda, Filistin'de İran'dan uzaklaşarak aslına dönen ve İhvan'ın etkisine giren Hamas, Fas'ta Adalet ve Kalkınma Partisi, Suriye'de Müslüman Kardeşler hareketinin yerli seksiyonu ve daha genel olarak Mısır İhvanı'nın etkisi altında olan bir dizi başka seksiyon. **Erdoğan bir İslami enternasyonal örgütlenmenin doruğuna doğru tırmanmaya başlamış bulunuyordu.** Bunun sembolik bir ifadesi, AKP'nin Eylül 2012'deki 4. Olağan Kongresi'nde Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'nin, Tunus'ta iktidarda büyük koalisyon ortağı olan Ennahda'nın lideri Raşid Gannuşi'nin ve Hamas lideri Halid Meşal'in bulunduğu bir ortamda Erdoğan'ın konuşmasının önemli bir bölümünü İslam âlemine selamla doldurmasıydı.

Bu muzaffer yürüyüş, Katar parasıyla ayakta kalan Mursi yönetimine karşı Suudi parasıyla ve gücüyle örgütlenen Bonapartist General El Sisi'nin darbesi (Haziran-Temmuz 2013) ile sona erdi. Paralel olarak Suriye'de İhvan'ın temsil ettiği "ılımlı" İslamcılık dikiş tutturamıyor, üstünlük tekfirci örgütlere geçiyordu. Tunus'ta ise Ennahda, Mursi türü bir anayasayı kurucu meclisten çıkaramıyor, üstelik hükümetten çekilmek zorunda kalıyordu. Muhtemelen bu başarısızlıklar

43 "Başbakan Erdoğan'ın, AKP'nin ulaştığı oy oranının beklentilerin altında kaldığı eleştirilerine ise 'Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler olmuştur. Bizi de yüzde 52 destekledi' dediği öğrenildi." "Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler oldu", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 2014.

dolayısıyla Katar’da şeyh tahtından feragat ediyor, yerini oğluna bırakıyordu. Adım adım inşa edilmiş bir büyük ittifak paramparça olmuştu!

2013-2014 yılları muazzam bir tıkanmaya tanık oldu. Erdoğan ve AKP’liler, yüzlerce İhvan taraftarının Sisi’nin güvenlik güçlerince katledildiği Rabiâtül Adeviyye meydanına atfen sağ ellerinin dört parmağıyla Rabia (Arapça “dört”) işareti yaparak 2011-13 arasında o kadar muzafferane yükselmekte olan enternasyonal akımlarının devam ettiğini ilan ediyorlardı. Bu, akıma şehitlerini ve bir tanımlayıcı el işaretini de kazandırıyor. Ama Erdoğan’ın ardında dizilmesi umulan Sünni dünyası fena bölünmüştü. Mısır’la ilişkiler elbette dökülüyordu. Suud ile ilişkilerde ise El Sisi’nin hamisi Suud Kralı Abdullah ile Tayyip Erdoğan arasında ağız dalaşına kadar varan gerilimler yaşanıyor.

Ne var ki, 2015’ten itibaren bir toparlanma başlayacaktı. Suriye’deki ortak başarısızlık iki tarafı birbirine yaklaştırmaya itti. Muhtemelen Katar arabuluculuk yapmıştı. Kral Abdullah’ın Ocak 2015’teki ölümü üzerine Erdoğan büyük bir jestle Türkiye’de üç günlük yas ilan etti. Irak ve Suriye’de yenilgi üzerine yenilgi alan Erdoğan çıkar yolu Suud-Katar-Türkiye ittifakını kurmakta buldu.

Bugün bu üçlü Sünni-Şii savaşını hazırlamaktadır. İran’ın yükselişinden korkan, Irak’ı ona kaptırdıklarını gören, Suriye’de kazanamayan, Yemen’de yenilginin eşiğine gelen üçlü, İran’la uğraşmaktadır. Bu mezhep savaşının altındaki baş aktör Suud’dur, ama Vahhabi krallık askeri bakımdan İran’la boy ölçüşmeye hazır değildir. Bu yüzden Türkiye böyle bir çatışmada belirleyici rol oynayacaktır. Tayyip Erdoğan, Vahhabiliğin fedaisi rolüne soyunarak 2013 ortasında yitirdiği Sünni kamp içinde inisiyatifi yeniden ele geçirmeye çalışacaktır.

Erdoğan’ın parmakları

Geçtiğimiz Mayıs ayının ilk günlerinde Tayyip Erdoğan AKP milletvekillerine birer armağan yolladı. Her bir milletvekiline bronz malzemeden yapılmış bir el heykeli hediye edildi. El Rabia işareti yapıyor: Baş parmak içeriye kıvrılmış, diğer parmaklar “dört” işareti yapıyor. Altında da Erdoğan’ın ünlü “tekerleme”si yazıyor: “Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet”. Tesadüf ya, o da dörtlü! İşin en güzel yanı, yukarıda belirttiğimiz gibi, Erdoğan’a dini bir mertebe atfedercesine, elin, Erdoğan’ın elinin “tam ölçülerini yansıttığı”nın ifade edilmesi. Uzun zamandır masasının üzerinde Rabia işareti yapan bir el heykelciği duran Erdoğan artık AKP milletvekillerine hepsinin hareketin bu simgesine sahip çıkması talimatını vermiş oluyor. Hareket kendi kendini tanımlamıştır. **Erdoğan’ın istibdad rejiminin adı kendisi tarafından konulmuştur: Rabiizm!**

Erdoğan hareketin Nazilerin “Heil Hitler” derken yaptığı türden el işaretine benzer simgesini oluşturmuştur. Bu, sembolik olarak büyük bir anlam taşıyor. İslam birliği için mücadele edecek hareketin simgesi bir mağduriyeti ifade ediyor: İslam’ın dış düşmanlarının, ama aynı zamanda ona içeriden ihanet edenlerin, Müslümanları katledenlerin yarattığı mağduriyete karşı mücadele hareketin ama-

cıdır. İslamcı hareket ilk günden beri ve daima hep bir “mağduriyet” edebiyatı üzerinden yürümüştür.

Sembol anlamlıdır. Ama iddia boştur. İslam ülkelerinin hâkim sınıfları, yeniden yağmalayan haline gelmek özlemiyle tutuşuyorlar. Onların hareketi ezilenlerin hareketi değildir. Türkiye’deki öncülerini söz konusu olduğunda ise, Osmanlı’nın ihtişamını yeniden yaratmanın özlemidir duydukları. Gerçek ezilenlerin, en önemlisi sömürülen yoksul kitlelerin kurtuluş yolu, sadece emperyalizme karşı değil, bu ihtişam ve kudret düşkünlerine karşı da mücadeleden geçecektir.

Proto-faşizm (Ön-faşizm)

Bütün bu tartışmadan sonra bu yazının başlığında yer alan soruya (“Faşizm mi, Rabiizm mi?”) nihayet cevap verebiliriz. Tabii, yazının en başında yapmış olduğumuz uyarıyı hatırlatmak kaydıyla: Bugün, henüz, ne faşizmdir rejim, ne de Rabiizm. Üzerinde konuştuğumuz olgu oluşum halinde bir siyasi rejimdir; bugün yaşanan süreç mantıksal sonuçlarına ulaştığında kurulacak rejime ne ad verileceğidir. İtalya’da 1921’deyiz, Almanya’da 1932’de. Arada iki fark var ve bu, ironi yaratıyor: Tayyip Erdoğan Mussolini ya da Hitler’den farklı olarak şimdiden iktidardadır. Daha doğrusu 2002 sonunda hükümeti eline geçirmiştir, 2007’den itibaren de iktidarı. Bu büyük avantaja karşılık, Mussolini ve Hitler kendi rejimlerini kurmaya giriştiklerinde güçlerinin doruğunda idiler. Tayyip Erdoğan ise son üç yılda epeyce bir darbe yemiş bir politikacıdır. Ama bu şu anda tartışmakta olduğumuz konu açısından ikincidir. Önemli olan, Türkiye’de istibdad rejiminin en gelişkin haliyle henüz kurulmamış olduğudur. Tehlike büyüktür. Ama **yeni rejim yerleşene kadar mücadelenin eldeki bütün olanakların son kırıntısına kadar kullanılması yoluyla verilmesi gerekir.**

Bu kayıt altında konuştuğumuzda yazının ana sorusu konusunda ulaştığımız sonucu yalın biçimde ifade edebiliriz: Tayyip Erdoğan’ın mutlak istibdadı, faşizm olarak değil Rabiizm olarak görülmelidir. Ama her an faşizme dönüşebilecek bir karakter taşır. Bununla neyi kast ediyoruz?

Bunu anlatmak için bir an günümüzde Avrupa’da yükselmekte olan ve çeşitli adlarla (aşırı sağ, ırkçı sağ, sağ popülizm, neofaşist vb.) anılan siyasi akıma ya da hareketler ailesine dönelim. Bu hareketler üzerine yapılan analiz ve tartışmalarda bizce en hassas nokta bunların “faşist” olarak nitelenip nitelenmeyeceğidir. Avrupa’nın reformist ya da orta yolcu solu kendi demokratik yanlısımları dolayısıyla içinde yaşadığı toplumlara “faşizm” olasılığını yakıştıramadığı için ya da başka nedenlerle bu akıma “faşist” demekten hep kaçınmaktadır. Oysa bu hareketler ailesinin bazı mensupları açık açık Nazi sembolleri dahi kullanacak kadar faşisttir. İlk akla gelen iki örnek Yunanistan’da Altın Şafak ve Macaristan’da Jobbik’tir. (Ayrı bir vaka olan Ukrayna’da Sağ Sektör olarak bilinen hareket ve bazı başka hareketler de benzer karakterdedir.) Avrupa solu neredeyse bunu dahi görmezlikten gelerek hâlâ ısrarla “aşırı sağ” veya “sağ popülizm”den söz etmek-

tedir. **Bu büyük bir tehlike yaratıyor.**⁴⁴

Ama öte yandan, bu hareketlerin en azından bir bölümünün klasik faşizmin, bu yazıda da işlenmiş olan çeşitli özelliklerini göstermediği de kabul edilmelidir. Hepsi milliyetçi olmakla birlikte kimi “ulusal diriliş” denecek bir ideolojiye sahip değildir, kimi “faşist” nitelemesi için fazlasıyla yerleşik siyasi düzenin bütünleşik bir parçası gibi davranmaktadır (mesela Britanya’da UKIP veya Almanya’da AfD), çoğunun paramiliter bir kolu yoktur vb. vb. Ama bu akımın burjuvazinin gündemine faşizm ile aynı tarihsel konjonktüre (Büyük Depresyon) yanıt olarak girmesi ve burjuvazinin sorununa (işçi sınıfını yenilgiye uğratmak) aynı yöntemle (küçük burjuvaziye kışkırtarak ve sınıf bölünmesinin yerine ırk bölünmesini geçirerek) çözüm önermesi, Avrupa’da faşizm tehlikesinin gözden kaçırılmasını çok ciddi bir sorun haline getirmektedir. Bizim bu çelişik duruma yanıtımız, bunların **proto-faşist** ya da daha Türkçe bir söyleyişle **ön-faşist** hareketler olarak kavranması gerektiğidir. Yani **henüz** tam anlamıyla faşist karakter kazanmamış olsalar bile, bu yönde güçlü dinamiklere ve olanaklara sahiptirler. Hızla faşistleşebilirler. Bu hareketlerin diyalektik değişim olanakları çerçevesinde kavranması en doğru yöntemdir.

İşte bizce Tayyip Erdoğan hareketi de böyledir. Rabiizmi faşizmden ayıran temel noktanın AKP’nin esas sorununun işçi sınıfı örgütlenmelerini ezip geçmek, sınıf bağımsızlığının bütün ifadelerini ortadan kaldırmak olmadığı noktasında toplandığını biliyoruz. Rabiizmin kendi rejimini kurduktan sonra dahi Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen’i (hatta propaganda yapmasına mutlak sınırlar getirse bile belki DİSK’i ve KESK’i dahi) kapatmaya ya da Hak-İş veya Memur-Sen’e özümsemeye çalışmaya girişmemesi ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz. Bunun nedeni, AKP’nin kendisine gereksiz düşman edinmekten kaçınması olacaktır. Sözü edilen örgütler, birer işçi örgütü olarak Rabiizmin yönelişine itiraz etmedikçe ve Rabiist burjuvazinin ekonomik programının önüne bir engel çıkartmadıkça, üzerlerine gidilmesi gereksiz hale gelebilir. Kapatılmaları ise tersine ek riskler doğurabilir. Faşizmin tarihi görevinin ise tam da her tür bağımsız işçi örgütünün ezilmesi olduğuna dikkat çekerek Rabiizmi faşizmden ayrı düşünmek gerektiğinde ısrar ettik. Bu, Rabiizmin faşizmden “daha iyi” olduğu anlamına gelmez. Ama ona karşı mücadele yöntemleri bakımından farklılıklar yaratır. Yoksa iktidarda Rabiizm son derece koyu bir istibdad rejimi, bir baskı uygulaması, bir firavun yönetimi olacaktır.

Ne var ki, gelişmesinin belirli bir aşamasında Rabiizm işçi sınıfının görece olarak bağımsız örgütlerinin kendi önünde birer engel oluşturduğu izlenimine

44 Geoff Eley’in şu yazısı bu bakımdan olumlu bir işlev taşıyor: “Fascism Then and Now”, Leo Panitch ve Greg Albo (ed.), *Socialist Register 2016: The Politics of the Right*, Monthly Review Press, 2016. Eley de, klasik faşizm ile yaptığı karşılaştırma sonucu bugünkü hareketlere de “faşist” demekte bir engel olmadığı sonucuna ulaşıyor.

kapılabilir. Ayrıca kendisini bu örgütleri kapatacak ya da Hak-İş ve Memur-Sen ile bütünleşmeye zorlayacak kadar güçlü hissedebilir. O takdirde rejimin hızla faşistleşeceği tartışma götürmez. Öyleyse, Avrupa'daki hareketler için kullandığımız proto-faşist ya da ön-faşist nitelemesini aynıyla Tayyip Erdoğan'ın demir yumruğu altında gelişmekte olan AKP için de kullanabiliriz. **AKP bugün proto-faşist bir partidir.** Arada önemli bir fark vardır. Avrupa'daki hareketlerin şimdilik faşist olarak nitelenmemesinin nedeni daha ziyade **yöntem** sorunuyla ilgilidir, yoksa içerik şimdiden faşizmle ortaktır: Bunlar Büyük Depresyon'u, krizin yükünü işçi sınıfının sırtına yükleyerek sermaye lehine aşmak üzere hazırlık içinde olan, anti-demokratik, şoven, ırkçı hareketlerdir. Sadece yöntemleri, bu taarruzu işçi sınıfını atomize etmeye kadar götürmeye uygun değildir. Ama o yöntemleri hızla benimseyebilirler. AKP'nin ise yöntemleri çok daha gelişkindir. Ama **içerik** faşizmin tarihi misyonundan farklıdır. İslam âleminin hâkim sınıflarının tarihi bir özgüllük içinde biçimlenmiş ihtiyaçlarına cevap vermektedir. İlk hedefi işçi sınıfını ezmek değildir. Ama bunu bir Büyük Depresyon ortamında yapmakta olduğuna göre, hızla faşizmle kaynaşabilecek bir gelişme göstermek zorunda kalabilir. Faşistleşme sürecinde muhtemelen MHP'nin bir kanadıyla da birleşecektir. Aksi takdirde, tarihin ironisi, MHP'nin bu sefer sadece fikirleri değil bütün programı iktidarda olacaktır, ama kendi kadroları yine hapiste!

Rabiiizmin çelişkileri

Ama Erdoğan'dan taraftarlarına "sâdır olan" sembol, Rabiiizm'in kendi içindeki muazzam bir çelişkiyi ortaya koyuyor. Milletvekillerine bu heykelcik yollarırken, Erdoğan aynı sırada Ortadoğu politikasında Suud ile birlikte planlar yapmaktadır. Ama Suud Mısır'da İhvan'ın taraftarlarının katledilmesinde perde arkasındaki aktördür! Bu iki güç Şii-Alevi ittifakına karşı birdir, ama kendi aralarında bölünmüş durumdadır. Üstelik, Erdoğan Suud ile ittifak ettiğinde bu onun ancak yeniden inisiyatif elde etmesine yarar, liderliği elde etmesine değil. İslam'ın kutsal yerlerinin muhafızı olarak Suud kimsenin kendi lideri olmasına izin vermez, veremez. Lider odur. Nitekim Suud'un ikinci veliahtı ve rejimin güçlü adamı Muhammed bin Selman Kasım 2015'te 34 Sünni İslam ülkesinin birlikte kuracakları "Teröre Karşı İslam İttifakı"nı kendi ağzıyla ve öteki ülkelere söz hakkı bile önerilmeyen bir basın toplantısıyla açıklamıştır. Türkiye, Suud'la sıkı ittifakını sürdürdüğü sürece, Türklerin İslam'ı ilk kabul ettiği dönemde olduğu gibi "Arapların askeri" konumunda kalacaktır. Erdoğan'ın hesabı, Türkiye'nin en başta askeri gücü, ama aynı zamanda "yumuşak güç" kapasitesi sayesinde üçlü içinde öne çıkmak ve koşullar olgunlaştığında İhvan enternasyonalini yeniden tesis etmektir. Ama Suud ile ittifak uzadıkça Erdoğan'ın ahlaki bir dava gibi savunduğu Rabia sembolü yara alıp duracaktır.

Rabiiizmin bir hareket olarak başka çelişkileri de vardır. Rabiiizmin iddiası 2012-2013'te doğmuş olan konjonktürün bir daha yaratılması üzerine kuruludur.

Oysa bu giderek bir hayal haline gelmeye başlıyor. Suriye’de İhvan artık kimsenin sözünü bile etmeye değer bulmayacağı kadar zayıflamış, sahneyi DAİŞ, El Nusra, Ahrar üş Şam ya da Cayş el İslam gibi tekfirici örgütlere terk etmiştir. Rusya’nın oynadığı rol göz önüne alınırsa, bunların da kazanması çok güçtür Suriye’de. Veleve ki kazandılar, bunların yönettiği bir Suriye ile başka ülkelerdeki İhvan’ı aynı politik proje içinde bir araya getirmek olanaksız denecek kadar zordur. Üstelik, Erdoğan’ın eski ittifakının başka bir unsuru da tam ters yöne meyletmıştır. Tunus’ta Ennahda’nın lideri Ğannuşi, dinin siyaset alanından çekilmesinin doğru olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuş, bunun kendisinin kişisel eğilimi olmadığını, partisinin kongresinde yapılan tartışmaların sonucunda ulaşılan kararlar doğrultusunda açıklamalar yapmakta olduğunu da eklemiştir. Bir müttefik sadece konjonktürel olarak değil yapısal olarak sahneden çekiliyor demektir bu. Ğannuşi’nin açıkladığı bu yeni yönelişin İslamcı hareketler arasında ne tür bir etki yapacağını zaman gösterecek.

Rabiiizmin önündeki bir başka çelişki, hilafet ve ümmet yolunda yürürken çoğunluğu Sünni Müslüman olan Kürt halkıyla cephe cepheye gelmesidir. Doğrudur, Tayyip Erdoğan’ın Mesud Barzani ile çok sıkı bir ittifak ilişkisi vardır. Barzani’yi hem 2012 Eylül’ünde AKP’nin kongresine, hem de 2013 sonlarında Diyarbakır’a davet ederek bu ittifakı bütün dünyaya ilan etmiştir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi topraklarındaki petrol üzerinde Türkiye’nin söz sahibi olmasını sağlayacak bir politika gütmektedir. Ama, birincisi, Irak dışındaki bütün Kürdistan parçalarında PKK geleneği güçlüdür. İkincisi, Barzani kendi üssünde bile iktidarına meydan okunmakta olan bir liderdir. Hem Talabani’nin Kürt Yurtsever Birliği (KYB-PUK), hem de Irak Kürdistanı’ndaki yükselen güç Goran hareketi Barzani’nin karşısındadır. Türkiye Kürdistanı’ndaki savaşın gidişatı ne olursa olsun, yakın gelecekte bu topraklarda bugünkü Kürt siyasi hareketinin yerini başka bir akımın alması olanaksızdır. Şunun iyi anlaşılması gerekiyor: “Çözüm süreci” denen sahtekâr siyasi hat, Kürt hareketini çözme ve Rabiiizmin fetih politikalarında bir Türk-Kürt ortaklığını sağlamayı, yani Kürtleri asker olarak kullanmayı amaçlıyordu. Bu süreçte Erdoğan’ın masayı devirmesinin maliyeti, bu işbirliğinin sağlanamayacağı anlamına geliyor. Kürt sorunu, Erdoğan’ın Ortadoğu’yu yeniden fetih politikasının önünde bir engel olarak kalacaktır.

Daha ağır çelişkiler de vardır. Bunlardan birbirine akraba olan, biri ekonomik, öteki askeri/politik iki nokta belirleyicidir. AKP yönetiminde Türkiye bütün dünyanın dev çokuluslu şirketlerinin birçoğunun ta Doğu Avrupa’dan Orta Asya’ya, Ortadoğu’dan bazen kara Afrika’ya kadar bölge merkezi haline gelmiştir. Türkiye’nin gerek yabancı sermaye girişleri, gerek ticareti, gerek turizmi son on yıllarda büyük ölçüde Avrupa Birliği ile iç içe gelişmiştir. İstanbul’un bütün bölge için bir finans merkezi haline gelmesi için planlı bir çalışma AKP hükümetleri döneminde yürütülmüştür. Hilafet ve ümmet projesi, Türkiye’yi bütün bu yoğun ilişkiler ağından koparma riski taşıyor. Bu proje, muhtemelen, ılımlı İslam

ya da liberal İslam olarak anılamayacak kadar sert bir şekilde Batı sisteminin temellerinden bir kopuşu içermek zorunda kalacaktır. İslam dünyası 1,5 milyar nüfusa sahip olsa da, petrol geliri dolayısıyla büyük bir zenginliği barındırsa da, şeriata uygun diye nitelenen sözde faizsiz bir finans sistemi güçlü bir gelişme gösteriyor olsa da, Türkiye kapitalizminin ulaştığı aşamada içine sığabileceği bir yuva oluşturabilir mi, bu çok kuşkuludur.

Ama hiçbir çelişki **Rabiizmin politik yönelişi ile bu yönelişi uygulamaya koyacak ordu arasındaki çelişki** kadar keskin bir nitelik arz edemez. Müslümanların nüfusun ağırlıklı kesimini oluşturduğu bütün ülkelerden farklı olarak, Türkiye'nin ordusu bir NATO ordusudur. Bu, Batıcı-laik burjuvazinin İslamcı burjuvazinin yükselişi karşısındaki en ileri mevziidir. Bazıları Erdoğan "orduyu kontrol altına aldı" veya "genelkurmay başkanını kendine bağladı" diye ahkâm kesiyor. Sorulacak soru şudur: Erdoğan NATO'yu da kendine bağlamış olabilir mi? TSK'nın NATO ordusu olmasının anlamı, belirli bir dönemde genelkurmay başkanı olan generalin ya da daha genel olarak subayların bilinç ve niyetleriyle sınırlı değildir. NATO üyeliği bir silah sistemidir. NATO üyeliği bir eğitim sistemidir. NATO üyeliği, hatta bir emir komuta zinciridir! Erdoğan NATO'dan kopmadıkça Rabiizmin tarihi misyonunu sonuna taşıyamayacaktır.

Tabii, böyle bir kopuşun olanaksız olduğunu söylemek doğru olmaz. Dünya bir Üçüncü Büyük Depresyon'dan geçiyor. Böyle dönemlerde kapitalist ülkelelerin, yani kapitalist hâkim sınıfların tercihi, sermayenin en verimli bulacağı yollara değil zar zor ayakta kalabileceği yollara dayanmak zorundadır. 20. yüzyıldaki iki dünya savaşının arasındaki dönemde dünya ekonomisinin (bazen "birinci küreselleşme dalgası" olarak anılan 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı hızlı uluslararasılaşma döneminden sonra) nasıl bloklara bölündüğü hatırlardadır. Bu gelişme ayrıca ABD hâkimiyetindeki emperyalist blokun gücünü zayıflatmış, merkezkaç güçlerin yükselişi için uygun bir ortam yaratmıştır. Öyleyse, Türkiye ABD ve AB'den kopabilir. Ama oraya gidene kadar Türkiye'nin Kemalist geçmişi ile Rabiist güncel eğilimleri arasındaki sarsıcı çelişkiler sona ermeyecektir.

Bu tür bir yöneliş bir maceradır. Buna kuşku yok. Ama kapitalizmin çelişkilerinin toplumları getirdiği büyük kriz kavşaklarında macera, hatta intihar stratejileri sık sık görülmüştür. Hitler'in bütün Avrupa'yı Alman çizmesi altına alıp kontrol etme çabası macera değil miydi? Bizim tarihimizde, Enver Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman ve Türki coğrafyaların fethi yoluyla ayakta tutmaya çalışması bir intihar stratejisi değil miydi?

Nihayet, Erdoğan'ın kurmaya çalıştığı yeni rejimin aslında bir tepki rejimi olduğu hiç unutulmamalıdır. Erdoğan'ın paramiliter birtakım örgütleri de yanına alarak yeni bir yola girmesi, 2013'te Gezi ile başlayan halk isyanının tekrarına karşı alınmış bir tedbirdir her şeyden önce. Bu yüzden devrime dönüşmemiş olan ama devrimci bir potansiyeli ilk andan itibaren barındıran Gezi isyanına cevaben **karşı devrimci** bir örgütlenmeye başlamak söz konusudur. Bu nokta çok önem-

lidir, yeni rejimin gerileyen bir gücü kurtarmak amacıyla tesis edilmeye çalışıldığını gösterir. Elbette, yükseliş ve gerileme politikada hem göreceli kavramlardır, hem de statik değil dinamik bir süreçten söz ediyoruz, yani bugün gerileme içinde olan yarın yükseliş içine girebilir ya da tersi. Dolayısıyla, her verili anda somut bir analiz yapmak gerekir. Rejimin amacı gerilemeyi durdurmak olduğuna göre, bir aşamada başarı elde edilebilir. Nitekim, rejimin ilk atılımı olan DAİŞ kozunun kullanılmasıyla Kürt savaşı çıkarılması büyük başarı kazanmış, 7 Haziran'da tepe taklak giden Erdoğan ve AKP, 10 Ekim Ankara katliamından sonra 1 Kasım'da sanki 2011'in zaferine geri dönmüştür.

Ne var ki, bu, henüz ciddi zaafıların varlığının devam ettiğini gizleyen bir sonuçtur. Erdoğan bloku ABD'yi, eski ortağı cemaati, sağ ve sol liberalleri ve Kürt toplumunun desteğini yitirmiştir; bugün ayakta durmasını sağlayan ilave güçler olan TÜSİAD burjuvazisi ve Ergenekon olarak bilinen eski derin devlet bloku, Erdoğan'ın zayıfladığını görür görmez ona sırt çevirebilir. Ayrıca, 17-25 Aralık Erdoğan için çok ağır bir yüküdür. Her an, mesela ABD'deki Zarrab davası dolayısıyla savunulamaz bir duruma düşebilir. Yani defolu bir Reis ile karşı karşıyayız! Nihayet, AKP içinde belirli bir gücü temsil eden Gül-Arınç-Babacan ekibinin Erdoğan'ın tamamen karşısında olduğu, Davutoğlu'nun azli ile karşı cephenin genişlediği ve ABD'nin (ve rüzgâr dönünce TÜSİAD'ın) bunları öne çıkarmaya çalışacağı açıktır. Bunların her biri birer handikaptır.

Öyleyse, **Hitler karşılaştırması doğru değildir.** Erdoğan 2011'de elde ettiği yüzde 49'u kullanarak, Gezi ile başlayan halk isyanı kendisini zayıflatmadan **önce** bu tür bir rejime doğru yürümeye başlasa idi, sonuç bambaşka olabilirdi.

Rabiizme karşı mücadele

Ekim devriminin ertesinde, Komünist Enternasyonal'in oluşum sürecinde eski İtalyan Sosyalist Partisi'nin içinden ayrıışan kadroların kurduğu, zamanla Avrupa'nın benzerleri arasında en büyük partisi olacak olan İtalyan Komünist Partisi'nin (İKP) (başta adı İtalya Komünist Partisi idi), büyük önderi Antonio Gramsci'den önceki ilk lideri Amadeo Bordiga adlı bir devrimciydi. Bordiga'nın tam anlamıyla bir ultra solcu olduğu kısa sürede anlaşılacaktı. Faşizmin İtalya'daki zaferinin İKP'nin kuruluşunda ve ilk yıllarında izlediği politikalarda görülen ultra sol sektecilik dolayısıyla epeyce kolaylaştığı daha o ilk yıllarda Lenin'in ve öteki önde gelen Komintern kadrolarının fark ettiği ve mücadele konusu yaptığı bir meseleydi. İşte bu Bordiga'nın yönetimindeki İtalya Komünist Partisi tam da faşizmin yükselmekte olduğu 1921 yılında, İtalya'daki durumu Ekim devrimi öncesindeki Rusya'ya benzeterek şöyle bir açıklama yapıyordu: İtalya'nın devrimci proletaryası, burjuva sınıfının birkaç aydır **Beyaz** silahlı çeteler aracılığıyla başlatmış olduğu gerici yöntemin darbeleri altında teslim olmayacaktır".⁴⁵ Bordiga

45 Pierre Broué, *Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997, s. 237,

renk körü olmalıydı: İtalyan faşistlerinin *squadristi* olarak bilinen sokak çeteleri üniforma olarak **kara** gömlek giyiyorlardı. Başka siyasal ve kültürel iklimlerin imgelerini kendi ülkesine bire bir uygulamak her yerde her zaman bir sorun olmuştur. Bugün Türkiye solu da bu sorundan muzdariptir.

Bu yazı bir siyasi hat belirleme yazısı değil. Bunu bireyler değil partiler yapar. Ama öte yandan Marksistlerin rejimler ve devlet biçimleri konusunda salt zihin alıştırımları yapmak amacıyla tartışmadığını da bilmek gerekir. Türkiye’de Tayyip Erdoğan’ın ve AKP’nin kurduğu rejimi “faşist” olarak niteleyenlerin bir bölümü, bu teşhisi CHP ile ittifak yolunda bir koz olarak kullanıyor. Ama daha akademik eğilimdeki bir başka bölük, salt Aristocu bir taksonomi (sınıflandırma) merakını giderir gibi davranıyor, “faşist” nitelemesinden siyasi mücadele bakımından bir sonuç çıkarmaya bile zahmet etmiyor. Biz Marksizmin bir aydın gevezeliği metodu değil, bir eylem kılavuzu olduğuna sarsılmaz bir inanç duyduğumuz için bütün bu tartışmayı yükselen tehlikeye karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin sonuçlar çıkarmak için yapıyoruz. Dolayısıyla, bu yazıda ayrıntılara girmeden, operasyonel sonuçlar çıkarmadan, gelişmekte olan istibdad rejimine karşı politik olarak neler yapılması gerektiğine ilişkin yine de bazı örnekler vereceğiz. İddiamız odur ki, yükselen rejimi İslam dünyasının ve cumhuriyet Türkiye’si’nin modern dünya içindeki çelişkili konumu ile ayrılmaz bağlara sahip bir şekilde Rabiizm olarak nitelediğimizde, genel geçer bir faşizm nitelemesine göre çok daha zengin, çok daha hedefini bulabilecek bir politik doğrultuyu tanımlamak mümkün olacaktır.

Her şeyden önce şunu söyleyerek başlayalım: AKP ve Tayyip Erdoğan’ın Batıcı-laik kampla ne sorunu olursa olsun, asıl sorunu kapitalizmin üstünlüğünü sağlamak ve Türkiye kapitalizmine rekabet gücü sağlamak üzere işçi sınıfına tarruz etmektir. Bu yüzden **mücadelenin tartışmasız ve mutlak önceliği**, sınıfın ekonomik ve giderek politik sorunlarını ve ihtiyaçlarını merkeze almak, onu harekete geçirmek ve bütün toplumsal sorunların sınıf mücadelesi ekseninde çözülmesini sağlamaktır. Yani **işçi sınıfının maddi sorunları etrafında bir mücadele ve örgütlenme birinci, merkezi görevdir**.

Yükselen tehlikenin milletten yeniden ümmete ve hilafete dönüş ile ilgili olduğunu saptar saptamaz, bu yönelişin nasıl büyük bir maceracılık olduğunu teşhir etme olanağı ortaya çıkar. Bu yöneliş, sadece bir “yeni Osmanlıcılık” olarak değil, aynı zamanda bir “yeni Enverizm” olarak görülmelidir. Yani **Osmanlıcılığın tarihi olanaklarını yitirdiği bir çağda bir büyük fetih programına giren Enver’in politikası gibi yenilgiye mahkûmdur**. Yaratığı tehlike korkunçtur: yüz binlerce, milyonlarca gencin Ortadoğu savaşlarında hayatını yitirmesi tehlikesidir bu. İşte buradan gençliğe yönelik çok ciddi bir politika üretmek, **Ortadoğu’nun bir insan mezbahası haline gelmesine karşı mücade-**

le etmek mümkündür.

Buna bağlı olarak, gençliğin kazanılması için bir kültür ve tarih savaşının da verilmesi gereklidir. Tayyip Erdoğan ve çevresindeki ekip, Türkiye'nin sahici kültürünün kendilerinin savunduğu Osmanlı'nın İslami yorumuna dayanan bir kültür olduğu, tarihin de Kemalist tarih anlatısından bütünüyle farklı biçimde okunması gerektiğine dair bir büyük kampanyayı yıllardır yürütüyor. Osmanlı'nın büyük emperyalist güçlerce parçalanmasına karşı İslam kardeşliği temelinde bir alternatif tarih okuması ve buradan hareketle bir gelecek programı ortaya koyuyor. Gençlik bu programın hayaliyle kazanılıyor, bu program etrafında bir büyük faaliyet örülüyor. Sosyalist hareketin güçlerinin hem emperyalist çözüme, hem de gerici bir zeminde oluşturulan rövanşist tarih okumasına dayalı politik programa karşı **işçi sınıfının alternatif enternasyonalist programını** üretmesi mücadelenin önemli bir boyutunu oluşturacaktır. Ortadoğu savaşlarına karşı mücadele ile bu gelecek vizyonu el ele gitmek zorundadır.

Gençlikten gözümüzü yeniden Ortadoğu savaşı meselesine çevirecek olursak, şu saptama çok büyük önem taşıyor: Suudi Arabistan bugün Tayyip Erdoğan'ın dış politikasında vazgeçilmez bir ağırlık taşıyor. Erdoğan İslam âleminde önem taşıyabilecek herkesi yabancılaştırmıştır, tek dayanağı Suud'dur. Oysa Suudi Arabistan, Ortadoğu'nun, hatta dünyanın en gerici rejimidir. Bu açıdan bakıldığında **Suudi Arabistan hakkında güçlü bir propaganda kampanyası** Rabiiizme önemli bir darbe vurmak anlamına gelecektir.

Öte yandan, Erdoğan ve ideologları bir "milli ve yerli" taarruzu içindedir. Türkiye tarihinin ve halkın kültürünün derinliklerinden gelen bir dizi unsuru ve simgeyi öne sürmekte, karşı tarafı ve bu arada solu "müstemleke aydınları" olarak tanıtmakta, kısaca muarızlarını "Müslüman mahallesinde salyangoz satan" zavallılar konumuna düşürmeye çalışmaktadır. Bu atağında başarıya ulaşması da iki nedenden dolayı kolaylaşmaktadır. Birincisi, solun yaygın kesimlerinin Erdoğan'ı Avrupa'ya, hatta Amerika'ya şikâyet etmeyi anlamlı bir politika zannetmesidir. İkincisi çok daha köklü bir kültürel-ideolojik sorundur: Kemalizmin tepeden burjuva devriminin kuyruğuna takılan Stalinist politikaların mirasçısı olup sonra da esas olarak bir Batı hayranlığı olan sol liberalizmin tuzağına kapılmış olan sol, bütün tarihi, kültürel ve ideolojik referanslarını Batı dünyasına yapmaktadır. Kemalizmin Türkiye'nin resmi toplumuna empoze ettiği uygarlık transplantasyonunun tutsağı olmuştur sol. Bunun tek çözümü hızla, acilen ve köklü biçimde bir **yerleşme** süreci yaşamaktır. Bu atılımın enternasyonalizm ile çelişeceğini düşünmek bütünüyle yanlıştır. İnsan başkası gibi olduğunda daha enternasyonalist olmaz. Her kültür daha üst bir ortak insanlık kültürüne doğru evrildikçe enternasyonalizm zengin bir sentez olacaktır. Herkes Batı-merkezci (avrosantrik) bir kültürün tutsağı olduğunda ortaya çıkan enternasyonalizm değil kültürel sömürgeciliktir. Öte yandan, yerli olmak Osmanlıcı ya da İslamcı olmak değildir. Lenin'in ulusal kültür tartışmasında berrak biçimde ortaya koy-

duğu gibi, her ulusun tarihinde ve kültüründe ezenlerin ve sömürenlerin kültürel gelenekleri olduğu gibi, ezilenlerin ve sömürülenlerin de kendilerine ait bir tarihi mirası vardır. Paris Komünü'ne sahip çıkmak iyidir. Ama Bedreddin-Börklüce-Torlak ihtilaline sahip çıkmak daha önemlidir!

Tam da aynı nedenle yerli olmak laiklikten uzak durmak anlamına gelmez. Ama laikliği burjuvazinin donmuş bir tarihsel atılımı olarak görüp laikliğin Türkiye tarihinin özgül gelişimi içinde aldığı biçimlere tutsak biçimde savunmak yerine yeniden, artık proletaryanın çıkarları açısından gerekçelendirmek ve dine Kemalist değil Leninist bir tarzda yaklaşmak elzemdir. Yani burjuva laikliğinin yerine **proleter laikliğini** yaratmanın zamanı gelmiştir, geçiyor bile. Sahici bir laiklikten en ufak bir taviz verilemez. Ama **laiklik ile uygarlık transplantasyonu aynı şey saymak, halk kitlelerini Erdoğan'lara bırakmak anlamına gelir**. Bu, yerleşme ile birlikte, sosyalizmin halk kitleleriyle Batıcı-laik burjuvazinin kalıpları **dışında**, hatta onlara karşıt tarzda kuracağı yepyeni bir ilişkiler ağının temellerini oluşturunacaktır.

Görüldüğü gibi, Rabiizmin özgül karakterine karşı geliştirilmesi gereken bütün politikalar aynı yere çıkıyor. İşçi sınıfını ve emekçi kitleleri Türkiye'yi ve Ortadoğu'yu felakete sürükleyebilecek bu akımdan koparmak. Biz, din-laiklik sorununa da, tarih konusundaki anlatılar tartışmasına da, Batılılaşma-yerleşme meselesine de hep tek bir açıdan bakarız: işçi sınıfının bağımsızlığı. Dolayısıyla, Rabiizme karşı en güçlü panzehirin de **işçi sınıfının AKP'den ve Tayyip Erdoğan'dan desteğini çekmesi için mücadele** etmek olduğunu vurgulayarak bitirelim.

6. Sykes-Picot, Kut'ül Amâre, Bakû Doğu Halkları Kongresi

Rabiizmin Türkiye'nin geleceğini Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın geleceği-ne bağlayarak ele aldığı ortada. Hareket, bu bağı kurarken tarihi güçlü biçimde ön plana çıkartıyor. Bilindiği gibi, 20. yüzyılın ilk çeyreği Türkiye'nin tarihi güzergâhını belirlemek bakımından devasa bir önem taşıyor. 1908 devrimi, Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve savaş içindeki çeşitli merhaleler, savaş sonrası Mütareke dönemi, Milli Mücadele, saltanatın ve hilafetin ardı ardına kaldırılması. Şimdilerde bu olayların 100. yıldönümünün yaşıyor olması da toplumda bu konuları güncel hale getiriyor. Rabiizm bu temelde Türkiye'nin yeni yolunu belirlemeye tarihi gerekçeler yaratıyor.

Bu yıl bunun simgesel olarak en önemli örneği Sykes-Picot ile Kut'ül Amâre savaşı arasında kurulan karşıtlık oldu. Bilindiği gibi, 2016, Ortadoğu'nun Birinci Dünya Savaşı ertesinde sınırlarını belirleyecek olan Sykes-Picot anlaşmasının 100. yıldönümü. Irak'ın ve Suriye'nin paramparça olması, özellikle İslam Devleti adını taşıyan savaş ağalığı biriminin her iki ülkeden toprak gasp etmesi, Britanya ve Fransa emperyalist çıkarlarınca belirlenen bu yüz yıllık düzenin dağılmakta olduğu konusunda epeyce mürekkep akıtılmasına zaten konu olmuştur.

Şimdi Tayyip Erdoğan şahsen 1916 Nisan ayındaki Kut'ül Amâre zaferinin Sykes-Picot'ya alternatif bir yolun simgesi olarak kullanılması talimatını vereli beri, bu savaş Türkiye tarihinin önemli bir kavşağı haline getirilmiş bulunuyor. Kut'ül Amâre olayı, sırasıyla Nurettin ve Halil Paşa'ların komutasındaki Osmanlı ordusunun General Townshend komutasındaki Britanya birliklerini, kıstırdıkları Kut'ül Amâre kentinde kuşatması, 1915 sonunda başlayarak aylar süren bu kuşatmanın neticesinde Britanya birliklerinin Nisan sonunda teslim olmak zorunda kalması olarak özetlenebilir. Rabiizmin ideologlarına göre Kut'ül Amâre, Çanakkale'den sonra Osmanlı'nın emperyalizmi vatan savunması amacıyla ikinci kez yenilgiye uğratmasıdır. İlki imparatorluğun payitahtını emperyalizmin işgalinden koruduysa, ikincisinin anlamı da İslam topraklarını Britanya emperyalizmine terk etmemektir. Bu anlamda bu savaşa Ortadoğu'nun Sykes-Picot'ya alternatif gelişme patikasının simgesi rolü yüklenmektedir. Rabiizmin ideologları arasında "Kut'ül Amâre, Sykes-Picot'yu daha imzalanmadan tarihin çöp sepetine atmıştır" gibi hamasi ve içi boş iddialarda bulunanlar bile olmaktadır.

Kut'ül Amâre'ye atfedilen bu sembolik anlam tamamen hayali bir şişinmedir. Birincisi, muharebe ile harp arasındaki çok önemli ayrımı görmezlikten gelmektedir. Bir harbin içinde, onu kimin kazanacağını belirleyen çeşitli merhaleler olarak muharebeler önemlidir, ama sonuca yaptıkları etki oranında. Kut'ül Amâre kazanılmış olabilir ama sonunda Ortadoğu savaşı yitirilmiş, bugünkü Türkiye topraklarının güneyinde kalan bütün Osmanlı topraklarına emperyalizm tarafından el konulmuştur. Dolayısıyla, bir merhale olarak Kut'ül Amâre ikincil bir önem taşır. Bir muharebeye kendi başına tarihi bir önem atfetmek yanlıştır. Bu meseleye daha önce Çanakkale dolayısıyla da değinmiş, emperyalizmin harbin sonunda imparatorluğun payitahtını işgal ettiğini hatırlatmıştık.⁴⁶ Şayet çocukların dahi bildiği bu ayrım hatırdı tutulsaydı, Rabiizmin ideologları "Kut'ül Amâre sayesinde Sykes-Picot'nun tarihin çöp sepetine atıldığı" türünden boş laflar etmezlerdi. Kut'ül Amâre'de Britanya ordusu 29 Nisan'da teslim oldu. Buna rağmen Sykes-Picot 16 Mayıs'ta imzalandı. Ardından Bağdat, Kudüs ve öteki önemli Ortadoğu şehirleri düştü. Ve savaşın sonunda Sykes-Picot belirleyici oldu, Kut'ül Amâre'nin esamesi bile okunmadı. Tarihin çöp tenekesine giden hangisi?

Muharebe ile harp arasındaki ayrım göz önünde tutulunca Kut'ül Amâre'ye (aynen Çanakkale savaşı için de geçerli olduğu üzere) yurt savunması da denemez. Osmanlı Enver Paşa'nın yönetiminde Birinci Dünya Savaşı'na Alman emperyalizminin sömürgeci politikasının yedeğinde uzak Müslüman ve Türki ülkeleri fethetmek amacıyla, yani aynen emperyalist ülkeler ve Rusya gibi, dünyayı yeniden paylaşım mücadelesinde bir aktör olarak girmiştir. Bu anlamda ve bu sıfatı savaşla sınırlı olarak kullanmak üzere **emperyalist** bir savaştır

46 Sungur Savran, "Çanakkale geçildi!", *Gerçek* sitesi, 29 Nisan 2015, <http://gercekgazetesi.net/teori-tarih/canakkale-gecildi>.

Osmanlı'nın savaşı, bir yurt savunması değil. Genel olarak harp bu karakteri taşıırken tekil muharebeler kahramanca “yurt savunması” olarak nitelenemez.⁴⁷ Bu anlatılanın somut yansıması, Kut'ül Amâre kuşatmasına komuta eden Nurettin ve Halil Bey'lerin bağlı olduğu 6. Ordu'nun başında bir Alman generali olan von der Goltz'un (Osmanlı'nın dilinde Golç Paşa) bulunmasıdır. Kut'ül Amâre 29 Nisan'da düşmüştür. Golç Paşa 19 Nisan'da tifüsten öldüğüne göre, son 10 günü hariç **Kut'ül Amâre kuşatmasının esas komutanı bir Almandı!** Ne güzel yurt savunması! Bir emperyalist generalin komutasında başka bir emperyalist generalle karşı “anti-emperyalist savaş”! Kaldı ki, Kut'ül Amâre'nin Çanakkale'den bu bakımdan da farklı bir yanı vardır: Çanakkale, Türklerin (ve geleceğini onlarla birlikte çizmiş öteki Müslüman unsurların, Çerkeslerin, Lazların vb.) nüfus içinde çoğunluğu oluşturduğu Anadolu topraklarının savunusudur. Savaşın kendisi emperyalist amaçlarla veriliyor olmasa, Çanakkale savaşı yurt savunması olarak nitelenebilir. Ama Basra Türk toprağı değil açıkça Arap toprağıdır. Yüzyıllardır Osmanlı tarafından kapitalizm öncesi tarzda bir sömürgeleştirmeye tâbi tutulmuştur. Ancak Araplar ikirciksiz biçimde Osmanlı ile birlikte yaşamayı seçtikleri takdirde yurt savunması olarak görülebilir. Oysa “Araplar bizi sırtımızdan vurdu” ideolojisinin de belli ettiği gibi böylesine ikirciksiz bir kader tayini yoktur. Öyleyse, bu ikinci anlamda da “yurt savunması” olarak nitelenemez.⁴⁸

Nihayet, Kut'ül Amâre zaferinin ne kadar Osmanlı'nın bir başarısı olduğu da tartışmalıdır. Kut'ül Amâre'nin düşüşü, Britanya askerlerinin aç kalmasından olmuştur. Oysa General Townshend erkenden ordusunun envanterindeki at ve katırları kestirip askerlere yedirseydi, birliklerin direnişi çok daha uzun sürebilirdi. Peki, Townshend neden bu çözüme başvurmamış, sadece son günlerde, artık iş işten geçtikten sonra bu yola girmiştir? Çünkü Britanya ordusu 1857 Sepoy İsyanı'ndan beri, et yemeyen Hindu askerlere ve helal etten başka et yemeyen Müslüman askerlere kendi inanışları dışında bir uygulamayı empoze etmekten ölesiye korkmaktadır! Hatırlanacaktır, yukarıda anlattık: 1857 Sepoy İsyanı “Hint Ordusu” olarak bilinen sömürge ordusunun Hint askerleri olan Sepoyların, yeni tüfeklerin kurşunlarını çiğnemek zorunda kalmaları ve bu kurşunları yağlamak için hayvan yağı kullanılması dolayısıyla askeri isyanı olarak başlamış, iki yıl sürmüş, Britanya İmparatorluğu için en önemli sömürge olan Hindistan'daki hâkimiyeti tehlikeye atacak kadar büyümüştü. İşte Britanya emperyalizminin Kut'ül Amâre'deki yenilgisi, bir bakıma 1857 İsyanı'nın sonucudur. Britanya'yı yenen, artık ferî gitmiş Osmanlı ordusu değil, Hindu ve Müslüman halkların

47 Bu fikrin bütünsel bir anlatımı için bkz. Sungur Savran, “Sınıf Mücadelesi Olarak Ermeni Soykırımı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 23, İlkbahar 2015, s. 68-75.

48 Cihan Savaşı boyunca Arapların değişen ve çelişik tutumları ve “Arap İsyanı” adıyla anılan tarihsel olaylar dizisi için bkz. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar. Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 2003, s. 195-232; Nathan Weinstock, a.g.y., s. 37-46.

sömürgeciliğe karşı neredeyse yarım yüzyıl önce düzenlediği isyan olmuştur.⁴⁹ Kut'ül Amâre'de bir anti-emperyalizm varsa, budur!

Kısacası, Kut'ül Amâre her bakımdan şişirilmiş bir “zafer”dir. Sykes-Picot emperyalizmine alternatifin İslam birliği olduğu iddiasını taşıyabilecek bir gücü yoktur. Sykes-Picot'nun alternatifi tarihsel olarak başkadır. Bilindiği gibi, Sykes-Picot'nun ilanından yaklaşık dokuz ay sonra, Mart 1917'de Rusya'da devrim başlamış, aynı yılın Ekim ayında ise Bolşevikler iktidara geçmiştir. Bolşeviklerin Dışişleri Komiseri Trotskiy önderliğinde ilk yaptığı işlerden biri, gizli diploma-siye savaş açmak, Çarlığın emperyalizmle yaptığı gizli anlaşmaları, paylaşım planlarını açıklamak olmuştur. Sykes-Picot anlaşması 23 Kasım 1917'de (yani devrimden sadece 15 gün sonra) *Izvestiya* ve *Pravda* gazetelerinde yayınlanarak emperyalizmin Ortadoğu'yu paylaşım planları bütün dünyaya teşhir edilmiştir. Buna rağmen Arap dünyası savaş sonrası sömürgeleşmekten kurtulamadıysa bu-nun sorumluluğu Ortadoğu'nun hâkim sınıflarındadır! Ama şurası açıktır: Sykes-Picot'nun ve emperyalizmin esas ve etkili düşmanı yeni işçi sınıfı devletidir.

Denebilir ki, Rusya'daki bir işçi devleti Ortadoğu halkları açısından fazla bir şey ifade etmez, emperyalizme ve Sykes-Picot türü emperyalist paylaşım projelerine bir alternatif oluşturmaz. Ne var ki, Ekim devriminin ertesinde devrimci enternasyonalist işçi hareketi aslında Ortadoğu halklarına bir alternatif önermiştir: 1920 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de toplanan Doğu Halkları Kongresi, tam da uluslararası komünist hareket ile emperyalizmle boğuşmakta olan Doğu halkları, en başta da Müslüman halklar arasında bir ittifak temelinde geleceğe giden yolu gösteriyordu. Kongrenin sonunda kabul edilen manifesto, emperyalizmin Doğu ülkelerinin her birinde yaptığı ve yapmayı planladığı mezalimi ve sömürüyü ele aldıktan sonra şöyle diyor:

Britanya kapitalistleri Türkiye'yi ve İran'ı, Mezopotamya'yı ve Arabistan'ı, Afganistan'ı ve Mısır'ı ele geçirerek bütün köylüleri, bu mahvolmuş, borç içindeki köylülerin varlıklarını üç beş kuruşa satın alarak topraklarından sürececek, sonra bunları geniş malikânelere, plantasyonlara dönüştürerek Doğu'nun topraksız kalmış köylülerini buralarda köle ırgatlar gibi çalışmaya mecbur edeceklerdir. Türkiye'de, İran'da ve Mezopotamya'da aç Türk, Acem ve Arap emekçilerinin ucuz emeğini kullanarak fabrikalar inşa etmek, demiryolları döşemek, madenleri çalıştırmak istiyorlar. Fabrika sanayisinin ürettiği ucuz mallar aracılığıyla Doğu'nun şehirlerinde mebzul miktarda bulunan milyonlarca zanaatkârı ve zanaatları mahvetmek, onları işleri güçleri olmaksızın sokağa atmak istiyorlar. Büyük ticaret firmaları kurarak yerel esnafı mahvetmek, onları sokağa, satabileceği bir tek emekgücü olan proletaryanın saflarına atmayı istiyorlar.⁵⁰

49 Nikolas Gardner, “The Indian Army and the Siege of Kut al-Amara”, 100. Yılında Uluslararası Kütulamâre Zaferi Sempozyumu'na sunulmuş bildiri, 10 Mayıs 2016, İstanbul.

50 “Manifesto of the Congress”, *Congress of the Peoples of the East, Baku, September 1920*.

Böylece burjuvaziyi, toprak ağalarını, devlet bürokrasisini bir kenara bırakarak Doğu'nun köylü, işçi, zanaatkâr ve esnafına hitap eden Bakû Doğu Halklar Kongresi, daha sonra Doğu halklarını mücadeleye çağırıyor:

Buna geçit vermeyeceğiz!

Britanya'nın kapitalistlerinin, emperyalist Britanya'nın yöneticilerinin karşısında, Doğu'nun köylü ve işçilerinin örgütlü gücü, Komünist Enternasyonal'in kıızıl bayrağı altında, bütün dünyayı ve insanlığın tamamını her türden sömürü ve zulümden kurtarmaya ahdetmiş devrimci işçilerin birliğinin kıızıl bayrağı altında yükseliyor. Doğu Halklarının temsilcilerinin Birinci Kongresi, bütün dünyaya ve Britanya'nın kapitalist yöneticilerine yüksek sesle haykırır: Buna geçit vermeyeceğiz! Siz köpekler Doğu halklarını yutamayacaksınız, siz bir avuç alçak zalim Doğu'nun yüz milyonlarca işçi ve köylüsünü sonsuza kadar köleliğe mahkûm edemeyeceksiniz. Çok büyük lokma ısırıdınız, yutamayacağınız kadar büyük ve bu lokma sizi boğacak!

Doğu'nun halkları çok uzun zamandır kendi zalim yöneticilerinin ve yabancı kapitalist fatihlerin zalimce boyunduruğu altında cehaletin karanlığında durgunluk içinde yaşadılar (...) Şimdi uyanıyorlar ve bir cihada, bir gazavata çağırıyorlar: Bu bizim çağrımızdır!⁵¹

İşte Müslümanlar için de, başka ezilen halklardan emekçiler için de kurtuluş yolu bu yoldur. Geleceğin yolu budur. Sykes-Picot'nun alternatifi Kut'ül Amâre değil, Bakû'dur. Aynen bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika üzerindeki emperyalist boyunduruğunun gerçek alternatifinin Rabiizm değil Ortadoğu Sosyalist Federasyonu olduğu gibi.

Stenographic Report, Londra: New Park Publications, 1977 içinde, s. 169-170.

51 A.g.y, s. 171.